

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

D. P. B.

Coll. No. 361

Title Bhagavadgītā

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 367 Subject : Puranic Lit

Title : Bhagavadgītā

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 8.4" by 3.9" Extent : 61 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanagari

Remarks : Begins and Ends abruptly!

शरणं ब्रजेति शक्तिः । अहंत्वं सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माश्रुच इति कीलकं । नैनं छिंदंति शास्त्राणि
नैनं दहति पावक इत्यंगुष्ठाभ्यां नमः । नचैनं केदयं व्यापनशोषयति मास्तद्वतितर्जनीभ्यां नमः ।
अश्वेद्योयमदाद्योयमलेद्योशोषयति मध्यमाभ्यां नमः । नित्यः सर्वगतः स्थिरः सचलोऽयं सनातन
इत्यनामिकाभ्यां नमः । पञ्चमे पार्श्वरूपाणि ज्ञातशोषयति सहस्रं । इति कनिष्ठिकाभ्यां नमः । नानाविध
निदिवाणि नानावर्णाकृती निचेति करतलकर्पुष्पाभ्यां नमः । नैनं छिंदंति शास्त्राणीति हृदयाय न
मः । नचैनं केदयं व्यापयति शिरसे स्वाहा । अश्वेद्योयमदाद्योयमिति शिरसायैव नमः । नित्यः सर्वगतः

ताः स्थाणुरितिकवचायुजं। पश्यमेपार्थरूपाणीतिनेत्रत्रयायवोषट्। नानाविधानिदिव्यानी
 त्पस्त्रायफट्। श्रीकृष्णशीतार्थेजपेविनियोगः॥ **अथ ध्यानं॥** पार्थीयप्रतिबोधितासगवतानारा
 यणेनस्वयंवासनयथितासुराणामुनिनामध्यमहासारते॥ अद्वैतामृतवर्षिणीसगवतीमष्टादशा
 ध्यायिनीमंवत्सामनसादक्षमितसगवतीतेरवद्वेषिणी॥ **१॥** नमोस्तुतेव्यासविशालबुद्धेज्ज्वार
 विंदायतयत्रनेत्रेनत्वयासारततेल्लूणीः पञ्चालितोद्धानमयाः पदीपाः॥ **२॥** पश्यनपरिज
 तयतोत्रैकैकपाणये। ज्ञानमुजायकृष्णायगीतामृतहृदयमः॥ **३॥** सर्वपनिषदोगावादेशध

गोपालनंदनः पार्थीवत्सः सुधीर्लोक्ताङ्गभंगातामृतमहत्॥ **४॥** वसुदेवसुतंदेवं कंसचाणूरमहंनंद
 वकीपरमानंदं कृष्णं वंदेजगद्गुरुं॥ **५॥** श्रीकृष्णोत्तमजयद्वयजलागंधारनीलोत्पला। शूलपाद
 वतीकृष्णवाहिनीकोशेनवलाकुला। अश्वत्थामविकर्णघोरमकराड्याधनावर्तिनी। सोमतीर्ण
 खलुपांडवाणिवनदीकैवर्तकां केशवाः॥ **६॥** पाराशर्यवचःसरोजममलंगीतार्थगंधोत्कटंनाना।
 रत्नानककेसरंदरिकथासंवाधनावोषितं। लोकसङ्गनप्रद्युम्नदरुदःपपीयमानंमुदात्तयाज्ञारत
 पंकजंकलिमलषड्वंसिनः श्रयसे॥ **७॥** शुकं करोतिवाचालं पंगुलं प्रयते गिरं। यत्कृपा तमहंवंदे

परमानंदमाधवं ॥ ८ ॥ यं ब्रह्मा वरुणं च रुद्रं मरुतः स्तवंति दिव्यैः स्तवैर्विदैः संगपदकमोषनिषदग्नि
 तयंतियं सामगाः ॥ धमनावस्थिततज्जेन मनसा पश्यंतियं योगिनो पस्यांतं न विद्धः सुरासुरगणादे
 वायतस्मेनमः ॥ ९ ॥ इति न्यासः ॥ इतराहु उवाच ॥ धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः माम
 काः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १० ॥ संजय उवाच ॥ दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं द्रुपदो धनस्त
 दा ॥ आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ पश्यैतां पांडुपुत्राणां भाचार्य महतीं चमूं व्यूढं
 ॥ द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण क्षीमता ॥ १२ ॥ अत्र शूरा महेष्वासा सीमार्जुनसमा युधि ॥ युयुधानो वि

राटश्च दुपदश्च महारथः ॥ १३ ॥ द्रुपदोऽपि श्रुत्वा काशिराजश्च वीर्यवान् ॥ परुजित्कुंतिराजश्च
 शौन्यश्च नरसंगवान् ॥ १४ ॥ युधामन्युश्च विक्रान्त उग्रमोजाश्च वीर्यवान् ॥ सौमजोऽपि द्रुपदश्च सर्वेषां
 हारया ॥ १५ ॥ अस्माकं तु विशिष्टा ये तानि बोधद्विजोत्तम ॥ नायकाममसैन्यसंज्ञार्थं तान् ब्रवीमि
 त ॥ १६ ॥ सवाग्रलीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ॥ अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥
 १७ ॥ अन्ये च बहवः शूरा मर्दर्युतांती विताः ॥ नानाशास्त्रपटवः सर्वयुधविशारदाः ॥ १८ ॥ अ
 प्यथा संतदस्माकं वलं लीष्मा सिरक्षितं ॥ पथीप्तं चिदमेतयां वलं सीमा सिरक्षितं ॥ १९ ॥ अथ नृप

सर्वेषु यथा लागमवस्थिताः। सीममेवातिरङ्गं तुलवतः सर्वेष्वदि॥११॥ तस्य संजनय नृदंष्ट्रं कुरु
वृद्धः पितामहः। सिंदनादं विनद्योच्चैः शंखं दधौ पतापवान्॥१२॥ ततः शंखाश्च सेयं च पणवान
कगोसुखाः। सहसैवात्पदन्यंत सशस्त्रमुल्लोसवत्॥१३॥ ततः श्वेतैर्हयैर्युक्तमहति स्यंदने
स्थितौ। माधवापांडवश्चैव दिव्यौ शंखौ पदधराः॥१४॥ पांचजन्यं कृष्णकेशो देवदत्तं धनंजयः। पौ
ंड्रं दधौ गदा शंखं सीमकर्मवृकोदरः॥१५॥ अनंतविजयं राजा कुंतीपुत्रोऽयुधिष्ठिरः। नकुलः स
हदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ॥१६॥ काशपश्च परमेष्ठा साः शिखंडी च महारथाः। धृष्टद्युम्नो विराट्

श्वसात्किश्वापराजितः॥१७॥ द्रुपदोऽपि देवाश्च सर्वशः पृथिवीपरे। सौमश्च मद्रावाजाः शंखान्
दधुः। पृथक् पृथक्॥१८॥ सघोषो धार्तराष्ट्राणां कुर्यान्निवहारयन्। नरश्च पृथिवीचैव तु सुलोच
नुनादयन्॥१९॥ अथ व्यवस्थिता नृदृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजाः। पश्यन्ते शस्त्रसंपातधनुस्तद्यम्पयं
गडवाः॥२०॥ कृष्णकेशो ददावाक्यमिदमाह महीपते। सेनयोरुत्तयोर्मध्ये रथं स्थापय मे युतः॥२१॥
यावदेतानिरीक्षेदं यो ह्युक्तामाव्यवस्थितान्। कर्मया सदयो ह्यमस्मि नृणां समुद्यमे॥२२॥ यो
त्स्यमानानवेक्ष्येदं यत्तेऽत्र समागताः। धार्तराष्ट्रस्य उबुधैर्दुर्धैर्विचिकीर्षवः॥२३॥ संजय उवाच॥

वाच॥ एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशो नारत॥ सेनयो रसनयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमं॥ २४॥
लीलां द्रोणमुत्तमः सर्वेषां च महीक्षितां॥ उवाच पार्थ पश्य तान् समवेतान् कुरुनिति॥ २५॥ तत्रा
पत्रपत्स्थितान् पार्थः पितृन् यः पितामहाः॥ आचार्यान् मातुलांश्च भ्रातृन् पौत्रान् सखींस्तथ
॥ २६॥ श्वसुरांश्च द्रुपदं चैव सेनयो रसनयोरपि॥ तान् समीक्ष्य सकौ ते यः सर्वान् वं ध्रुवस्थिता
न्॥ २७॥ कृपया पर्याविष्टो विषीदन्निदमववाच॥ अर्जुन उवाच॥ दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयु
त्सुं समुपस्थितं॥ २८॥ सीदंति मम गात्राणि मुखं च परिचलति॥ वेष्यंश्च शरीरं मे रोमहर्षश्च जन

२ ५

यते॥ २९॥ गां डीवं संसेत हस्ता त्वक्केव परिदह्यते॥ न च शको मयः स्थातुं त्वमतीव च मे मनः॥ ३०॥ नि
मित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केन वा॥ न च श्रेयो नृपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे॥ ३१॥ न कांक्षे वि
जयं कृष्ण न वराजं सुखानि च॥ किं नो राज्ञे न गोविन्द किं नो गैर्जीविते न वा॥ ३२॥ येषामर्थे कांक्षि
क्षितं नो राज्ञं नो गां सुखानि च॥ तत्र मे व स्थिता युद्धे पाणांस्त्यक्त्वा धनानि च॥ ३३॥ आचार्याः
पतरांश्च तथैव च पितामहाः॥ मातुलाः श्वसुराः पौत्राः श्वपालाः संवन्धिनस्तथा॥ ३४॥ एतान् हन्तुं
मित्रा मित्रतोपि मधुसूदन॥ अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीक्षितं॥ ३५॥ निहत्य भर्तृराशु

नां काशीतिः स्याद्जनार्दन ॥ पापमेवाश्रयेदस्मान्न हत्वैतानां ततापिनः ॥ ३६ ॥ तस्माद्गार्हपत्यं दंतं
 धर्तराष्ट्रान् स्वबंधवान् ॥ स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥ यद्यप्येतेन पश्यंति लोको
 पहतचेतसाः ॥ कुलक्षयकृतं दोषं मित्रघ्नो देवपातकं ॥ ३८ ॥ कथं न क्लेशमस्मात्तिः पापादस्मान्निर्वर्त
 तं ॥ कुलक्षयकृतं दोषं पश्यन्निर्जनाद्देन ॥ ३९ ॥ कुलक्षयेषणं पश्यंति कुलधर्माः सनातनाः ॥ धर्म
 नष्टे कुलं क्लृप्तमधर्मोऽस्ति वत्सुत ॥ ४० ॥ अधर्मोऽस्ति वाक्छलपञ्चयंति कुलसिद्धिः ॥ स्त्रीषु उष्टासु
 वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥ संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ॥ पतंति पितरो ह्येषां

लुप्तपिंडोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥ दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ॥ उत्साद्यंते जातिधर्माः कु
 लधर्माश्च श्रुताः ॥ ४३ ॥ उत्सन्नकुलधर्माणामनुष्णाणां जनार्दन ॥ नरको नियतं वा सोऽसवतीत्य
 नुश्रुम ॥ ४४ ॥ अहो वत महत्यापंकर्तुं व्यवसिता वयं ॥ यदा जपसुखलोत्तेन दंतं स्वजनमुद्यताः
 ॥ ४५ ॥ यदि मामपतीकारमशंसं शस्त्रपाणयः ॥ धर्तराष्ट्रारणे हनुस्तन्मे क्लेशमतरं न वेत् ॥ ४६ ॥ सं
 जय उवाच ॥ एवमुक्त्वा र्जुनः संरेव्ये रथोपस्थ उपविशत ॥ विसृज्य स शरं चापं शोकं संविशमानसः
 ॥ ४७ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

अर्जुनविषादो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ संजय उवाच ॥ तं तथा कृपया विष्टमश्रुणीकुलेक्षणं ॥ विषा
दतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥ श्री गवानुवाच ॥ कुतस्त्वा कञ्चनमिदं विषमममुपा
स्थितं ॥ अनार्यजुष्टमस्वर्गमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥ क्लैवं मास्मगमां पार्थ नैतत्पुनरुपपद्यते ॥ कु
दं हृदयदौर्बल्यं त्वत्कोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ कथं सीष्मदं संख्ये जोषं मधुसूदन ॥
प्रभुसिः प्रतियोत्सामि प्रजार्हवस्त्विदं ॥ ४ ॥ गुरुनदित्वा हि मदानुतावा न श्रेयो भोक्तुं सैव्यम
पाह्लोके ॥ हत्वार्थकामं स्तु गुरुनिदिवसं जीयसो गान्धर्वि रसदिग्धम ॥ ५ ॥ न चैतद्विनाः क

तरं नो गरीयो यद्वा जयेमं यदि वा नो जयेयुः ॥ त्यागे वदतान् जिजीविषामस्ते वस्यताः ॥ ६ ॥ पशुव
धर्तृगणाः ॥ ६ ॥ कार्येण्यदोषोपहतस्वभावाः पृथ्वा मित्वां धर्मसंभूतचेताः ॥ यद्धेत्याः स्यान्निश्चितं वृ
हितमे शिष्यस्ते दंशा धिमां तेषु पन्नं ॥ ७ ॥ न हि पश्यामि ममापमुद्याद्यलोकमुच्छोषणमिंद्रिय
तां ॥ अवाप्यस्त्रमावसपत्नमुच्चैराजं सुराणामपि चाधिपत्यं ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वा ह
षीकेशं गुडाकेशः परंतप ॥ न योत्स्येति गेविंदमुक्त्वा तस्मै वत्सवहा ॥ ९ ॥ तमुवाच हृषीकेशः
पदसन्निवत्तारत ॥ सेनयो रत्नयोर्मध्ये विषादं तमिदं ववः ॥ १० ॥ श्री गवानुवाच ॥ अशोचा

नवशोचस्त्वेषज्ञावादांश्च नाषसे । गतास्तनगतास्तश्च नानुशोचंति पंडिताः ॥ ११ ॥ नत्वेवाहं जातुना
संनत्वं न मे जनाधिपाः ॥ न चैव न स विष्णामः सर्ववयमतः परं ॥ १२ ॥ देहि नोस्मिन्नयथा देहकोमा
रं यो वनं जरा ॥ तथा देहांतरं याति ह्यीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥ मात्रास्य शीस्तको ते यशोतामसुख
छाः खदाः ॥ आगमापायिनो नित्यास्तांस्तिष्ठिस्त्वसारतः ॥ १४ ॥ यं हि न व्यथयंत्येत पुरुषं पुरुष
र्षसः समञ्जः खसुखं धीरं सोमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥ नासतो विद्यते सा वा नासा विद्यते सतः ॥
उत यो रपि दृष्टो न स्तूयते तत्त्वदर्शिनः ॥ १६ ॥ अविनाशितुत द्विद्वियेन सर्वमिदं ततं ॥ विनाश

मव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥ अंतवं तद्मदेहानित्यस्योक्ताः शरीरिणः ॥ अनाशिनो
पमेयस्य तस्माच्च द्यस्त्वसारतः ॥ १८ ॥ यथैवेति हं तारं यश्च नं मन्यते हंतं ॥ उलौतौ न विजानीतौ नायं
हंति न हन्यते ॥ १९ ॥ न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं सत्त्वात्तत्वात्तत्वात्तत्वात् ॥ अजो नित्यः शा
श्वतो यं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥ वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययं ॥ कथं स प
रुषः पार्थ कं घातयति हंतिकं ॥ २१ ॥ वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोपरानि
तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥ नैनं शिदंति वास्त्राणि नैनं

दक्षतिपावकः॥ नचैनं केदयत्पापो नशेषयति मारुतः॥ २३॥ अथैद्योयमदाह्यायमकेद्योशेष
एवच॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुस्त्वलोयंसनातनः॥ २४॥ अथक्तोयमचिंतोयमविकार्योयमुच्यते
॥ तस्मादेवंविदित्वेनानुशोचितुमर्हसि॥ २५॥ अथचैनं नित्यजातं नित्यं वामन्यसेयुतं तथापि
महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि॥ २६॥ जातस्य हि क्षवो हृत्क्षवं जन्म मृतस्य च॥ तस्मादपरिह्रा
त्यर्थं न त्वं शोचितुमर्हसि॥ २७॥ अथक्तादीनि स्तूतानि व्यक्तमध्यानि सारत॥ अथक्ता निधनाने
व तत्र का परिदेवना॥ २८॥ आश्चर्यवत्पश्यतिकश्चिदेन माश्चर्यवद्ददति तथैव चान्य॥ आश्च

र्यवत्वेन मन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेदनं चैव कश्चित्॥ २९॥ देही नित्यमवधोयं देहसर्वस्य सार
त॥ तस्मात्सर्वणि स्तूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि॥ ३०॥ स्वधर्ममपि नावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि॥ धर्म
द्वियुवाह्वेयान्यतश्च त्रियस्य न विद्यते॥ ३१॥ यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतं॥ सुखिनः क्षत्रि
याः पार्थिवसंतेत्युद्धमीदृशे॥ ३२॥ अथचेत्यमिमं धर्मं संश्रामं न करिष्यसि॥ ततः स्वधर्मं कीर्त्तिं च दि
त्वा पापमवाप्स्यसि॥ ३३॥ अकीर्त्तिं चापि स्तूतानि कथयिष्यंति ते व्यथां॥ संलावितस्य चाकीर्त्तिररणा
दतिरिच्यते॥ ३४॥ सत्याक्षणा उपरतं मे स्पृते त्वं महारथाः॥ येषां च त्वं वज्रमतो हृत्वा यास्यसि॥

लाघवं ॥ ३५ ॥ तथा जणाद्यपरतं मंसं ते त्वो महारथाः ॥ ३६ ॥ अवाच्यवाद्यंश्च वक्तुं वदितुं वा हि
ताः ॥ निदंतस्तव सामर्थ्यं ततोऽऽस्वतरं बुकिं ॥ ३७ ॥ हतो वा पाशस्य सिखरं जित्वा वा नो ह्यसे महीत
स्मात्तिष्ठ को ते युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३८ ॥ सुखदः स्वसमेकत्वाला ला ला नो जया जया ॥ ततो
युद्धाय युत्तस्वने वपापमवाप्सि ॥ ३९ ॥ एषा ते निदिता सांख्ये बुद्धियोगिनिमांशृणा ॥ बुद्धायुक्तो
यथापार्थ कर्मवंधं पहास्यसि ॥ ४० ॥ नेहा सिकुमना शोस्ति पत्यवा यो न विद्यते ॥ स्वल्पमप्यस्य धर्म
स्य त्रायते महतो स्यात् ॥ ४१ ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरु नंदन ॥ वज्रशरबाह्यनंताश्च

बुद्धयो व्यवसायिनां ॥ ४२ ॥ यामिमांशुष्पितां वाचं प्रवदंत्य विपश्चिताः ॥ वेदवादरताः पार्श्वे नान्य
दस्तीति वादिनाः ॥ ४३ ॥ कामात्मानः स्वर्गपरात्मकर्मफलप्रदं ॥ क्रियाविशेषवज्रलां सो गौश्च
र्यगतिं पति ॥ ४४ ॥ सो गौश्चर्यप्रसक्तानां तथा पल्लवतचेतसां ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधी
यते ॥ ४५ ॥ त्रैगुण्यविषया वेदानि त्रैगुण्योपासवर्जुन ॥ निर्बद्धो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवा
न ॥ ४६ ॥ यावानर्थ उदपाने सर्वतः संश्रुता ददक ॥ तावान्सर्वेषु वेदेषु बाह्येण व्यविजानतः ॥ ४७ ॥ कर्म
ण्यवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥ मा कर्मफलहेतुर्न मामीते संगोस्तु कर्मणि ॥ ४८ ॥ योगस्थः

कुरु कर्मणि संगं त्यक्त्वा धनं जय ॥ सिद्ध सिद्धोः समो ह्यस्य समं योग उच्यते ॥ ४७ ॥ इरेण द्वच
रं कर्म बुद्धियोगा धनं जय ॥ बुद्धो नर एव विद्वं कृपाणाः फलहेतवः ॥ ४८ ॥ बुद्धियुक्तो जहाती ह
उत्तम सुतः ॥ तस्माद्योगाय युज्यते योगः कर्मसु कौशलं ॥ ४९ ॥ कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फले
त्यक्त्वा मनीषिणाः ॥ जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयं ॥ ५० ॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतित
रिष्यति ॥ तदा गता सिर्निर्वदं श्रोतव्यं प्रकृतं स्पृश ॥ ५१ ॥ श्रुतिविषयिणो यदा स्थास्यति निश्च
ला ॥ समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यति ॥ ५२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ स्थितप्रज्ञस्य कात्तावास

मा धि स्थस्य केशव ॥ स्थितधीः किं प्रलापेत किमासीत ब्रजेत किं ॥ ५३ ॥ श्री स ग वानुवाच ॥ प्रज
हाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ॥ आत्मनो वात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदाच्यते ॥ ५४ ॥
स्वप्नबुद्धिगमनाः सुखदुःखिगतस्युहः ॥ धीतरागस्य कोपः स्थितधीर्भुनक्ति च्यते ॥ ५५ ॥ यः सर्वान्
सिद्धं हस्तं तत्त्वाप्स्यन्नाश्रुतं ॥ नास्ति नन्दति न द्वेष्टि न प्रसङ्गापत्तिष्ठति ॥ ५६ ॥ यदा संहरते चायं क
र्माणि गन्तव्यं सर्वशः ॥ इन्द्रियाणीन्द्रियार्थस्य तस्य प्रज्ञापत्तिष्ठति ॥ ५७ ॥ विषया विनिवर्तन्ते निराह
रस्य रश्मिनाः ॥ रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५८ ॥ यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चि

तः। इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसक्तमनः॥६०॥ तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः। वशं हि
यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६१॥ ध्यायतो विषयानुपेक्षाः संगस्तस्य जायते। संगो त्वं जाय
ते कामः कामो कोषो निजायते॥६२॥ कोषो हवति संमोहः संमोहात्स्पृतिर्वित्तमः॥ स्पृतिश्चंशाद्बु
द्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति॥६३॥ रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्। आत्मवशेऽपि विधेया
त्मा प्रसादमधिगच्छति॥६४॥ प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते। प्रसन्नोऽसौ ह्याशुबुद्धिः प्र
त्यवतिष्ठति॥६५॥ नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य साधना। न चानावयतां शान्तिरशान्तस्य कुतः।

सुखं॥६६॥ इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनो नु विधीयते। तदस्य हरति प्रज्ञं वायुर्न विवशं ससि॥६
७॥ तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः। इन्द्रियाणो विद्यार्थस्योक्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥
यानि शसर्वज्ञानां तस्यां जागर्तिसंयमी। यस्यां जायति तत्तानि सानि शपश्यतो मुनेः॥६९॥
आसुर्यमाणमवलपतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत तद्वत्कामायं प्रविशंति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न
कामकामी॥७०॥ विहाय कामान्यः सर्वान् पशुमांश्चरति निस्पृहः। निर्ममो निरदंकारः स शान्तिमधि
गच्छति॥७१॥ एषा ब्रह्मास्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति॥ स्थित्वास्यामं कालं पिब ह्यनिर्वा

एतच्छ्रुतिः ॥ ११ ॥ इति श्रीसगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सां
ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ अर्जुन उवाच ॥ ज्ञायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ॥ तत्किं
कर्मणि घोरं मोनियोजयति केशव ॥ १ ॥ त्वामिच्छे एव वाक्येन बुद्धिं मोदयसावमे ॥ तदेकं वदनिश्चि
त्येतन्मया द्रुमाश्रया ॥ २ ॥ श्रीसगवानुवाच ॥ लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुराणोक्ता मया नय ॥ ज्ञा
नयोगेन सांख्यानं कर्मयोगेन योगिनां ॥ ३ ॥ न कर्मणामनारंसा नैश्चर्मैर्भुसुषोऽङ्गत ॥ न वसं न्यस
ना देवसिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥ न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ॥ कार्यते ह्यवशः कर्म

सर्वः प्रकृतिर्जगुणैः ॥ ५ ॥ कर्मैर्द्विधाणि संयम्य यास्ते मनसा स्मरन् ॥ इंद्रियार्थान् विमृशन्त्या
मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥ यस्त्विन्द्रियानि मनसा नियम्यारततेर्जुन ॥ कर्मैर्द्विधाः कर्मयोगमस
क्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥ नियतं कुरु कर्म त्वं कर्मज्पायाद्य कर्मणा ॥ शरीरयात्रापि च तेन प्रसिद्धो ह
कर्मणा ॥ ८ ॥ यज्ज्ञार्थं कर्मणो न्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धन ॥ तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर
ण ॥ सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ॥ अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्तिष्ट कामधुक् ॥ ९ ॥
देवान् ब्रह्मा वयतामनेन ते देवासा वयन्तु वा ॥ परस्परं तावयन्तः श्रयः परमवाप्स्यथ ॥ १० ॥ इष्टा

नृनोगादिबोदेवादासंतेयज्ञसाविताः। तैर्हृता न पदायेस्यो संते न एव साः ॥ १२ ॥ यज्ञशिष्टा
शिवाः संतो मुच्यंते सर्वे किं द्विषेः। संजते ते त्वधंपापाय पचं त्यात्मका रणात् ॥ १३ ॥ अत्राक्षवंति तूता
निपर्जन्यादन्नसंभवाः। यज्ञाक्षवतिपर्जनो यज्ञः। कर्मसमुद्भवाः ॥ १४ ॥ कर्मवशाक्षवं विद्विक्त्वा क
रसमुद्भवं। तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितं ॥ १५ ॥ एवं परिवर्तितं चेकं नाश्रुवर्तयतीहया। अ
थायुरिदि प्राणमो मोघं पार्थस जीवति ॥ १६ ॥ यत्प्राणमरतिरेव स्यादात्महृत्प्रमानवः। आत्मनो
वचसं तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥ नैव तस्मिन् कृते नार्थो नाकृते न ह कश्चन। न वा स सर्वज्ञ तेषु

कश्चिदर्थो व्यप्राप्त्रया ॥ १८ ॥ तस्मादसक्ताः सततं कार्यं कर्म समाचरे। असक्ताश्चाचरेन्न कर्म परमाप्नोति
श्रुतवः ॥ १९ ॥ कर्मणो वहि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः। लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥
२० ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तदेतदेतरे जनः। स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥ न मे पार्थास्ति क
र्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन। नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्तएव च कर्मणि ॥ २२ ॥ यदि ह्यहं न वर्तयं जातु कर्मण्यतं
दितः। मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥ अत्मा देयुरि मे लोकान कुर्यात्कर्मचक्षुः संकर
स्पच कर्ता स्या सुपह्ना मिमांषजा ॥ २४ ॥ सक्ताः कर्मण्यपि विद्वांसो यथा कुर्वन्ति तारत। कुर्यात्

द्विद्वंस्तथासक्तश्चकीर्षुर्लोकसंग्रहं ॥२५॥ न बुद्धिसेदं जनयेदज्ञानं कर्मसंगिनां जोषयेत्सर्वक
र्माणि विद्वान्युक्तः समाचरेत् ॥२६॥ पुरुषोऽकियमाणानिगुणोऽकर्मणि सर्वज्ञः श्रद्धंकारविमूढ
तत्मा कर्ता ह्यमिति मन्यते ॥२७॥ तत्त्वविबुधमहावादा गुणकर्मविज्ञा गयोः गुणगुणेषु वर्तते इति यत्ता
न सङ्गते ॥२८॥ पुरुषो गुणसंभूतः सङ्गते गुणकर्मसु तान कृत्स्नविदेमं दान कृत्स्नविन्नविचाल
येत ॥२९॥ मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्या ध्यातुं शक्नोति ॥३०॥ ये मे मितमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः प्रसावंतो न स्युः स्युः ते तेऽपि कर्माणि ॥३१॥

यत्वेतदस्य स्युः स्युः ताना नुतिष्ठन्ति मे मतं ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान् विद्वानप्यनयेत्तसाः ॥३२॥ सह
श्रोत्रेष्टे तस्वस्याः पुरुषेष्टे जीनवानपि ॥ पुरुषं तं याति तत्ता निनिगृह्य किं करिष्यति ॥३३॥ इन्द्रिय
संन्द्रियस्यार्थरागद्वेषाद्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वसमा गच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥३४॥ श्रेयाश्च
स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वधर्मे निधनं श्रेयाः परधर्मो रक्षणावदः ॥३५॥ अर्जुन उ
वाच ॥ अथ केन प्रयुक्तोऽयं पश्यंति हरिर्गुरुः ॥ अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥३६॥
श्रीभगवानुवाच ॥ काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह

वैरिणां॥३७॥ धूमेनावित्येतवक्रिर्थादशमितेनव॥ यथात्वेनावृतागर्तस्तथातेनदमावृतं॥ ३८॥
 ॥ आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा॥ कामरूपेण कोतयुतः सुरेणानलेन च॥ ३९॥ इन्द्रि
 याणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते॥ एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनं॥ ४०॥ तस्मात्त्वमिन्द्रि
 याणां दोनियम्य सरतर्षसः॥ पाप्मानं प्रजहिष्ये न ज्ञानविक्रानताशनं॥ ४१॥ इन्द्रियाणि पराण्य
 ाकुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः॥ मनसस्तु परा बुद्धिर्य बुद्धेः परतस्तस्य॥ ४२॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्या संस्त
 स्यात्मानमात्मना॥ जहिष्यन्महाबाहो कामरूपं हरासदं॥ ४३॥ इति श्रीनगवक्त्रीतस्तपनि

॥ तत्त्वज्ञविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः॥ श्रीनगवानु
 वाच॥ इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययं॥ विवस्वान्मनवेषाहमनुरिक्ष्वाकवः प्रवृत्तः॥ १॥ ए
 वंपरंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः॥ सकालेनेहमहतायोगानमृतपूरं तपः॥ २॥ सा एवायं मया ते
 द्या योगः प्रोक्तः पुरातनः॥ तस्मात्सि मे सखा चेति॥ रहस्यं ह्येतदुत्तमं॥ ३॥ अर्जुन उवाच॥ अपरं श्रव
 तो जन्मपरं जन्म विवस्वतः॥ कथमेतद्विजानीयां त्वमाहो प्रोक्तवानिति॥ ४॥ श्रीनगवानुवाच॥
 वक्तुमिमेव त्वीतानि जन्मानि तवार्जुन॥ तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्स्य परंतप॥ ५॥ अजोपि स न

व्यात्मात्तानामीश्वरोपि सन्नः प्रकृतिं स्वामधिष्ठातृसंज्ञां व्यात्मात्मायया ॥६॥ यदायदादि
धर्मस्य हानिर्भवति शरतः ॥ अस्त्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सज्जाम्यहं ॥७॥ परित्राणाय साधूनां वि
नाशाय च दुष्टाणां ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय संलवामि युगे युगे ॥८॥ जन्मकर्मचमेदिव्यमेवं यो वे
तितत्त्वतः ॥ त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥९॥ वीतराग रज्य क्रोध ममया मामुपाश्रि
ताः ॥ बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥१०॥ ये यथा मां प्रपद्येते तांस्तथैव लज्जाम्यहं ॥ ममा
वर्त्मनि भवन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥११॥ कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त ददेवताः ॥ किं पृच्छि

३

१७

मानुषलोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥१२॥ चावर्षामि मया स्पृष्टं गुणकर्म विनाशशः ॥ तस्य कर्तार
मपि मां विद्म्यकर्तारमद्ययं ॥१३॥ न मां कर्माणि लिप्सन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ॥ इति मां त्योनि जानाति
कर्मनिर्भसवध्यते ॥१४॥ एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म सर्वं शिरो मुमुक्षुः ॥ कुरु कर्म वतस्मात्त्वं सर्वं ॥ सर्व
तरं कृतं ॥१५॥ किं कर्म किमकर्मेति कवयोप्यन मोहिताः ॥ ततः कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ञात्वा मोक्षसे
श्रुतात् ॥१६॥ कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ॥ अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गति
ः ॥१७॥ कर्मण्यकर्मयः पश्येदकर्णो विचकर्मयः ॥ स बुद्धिमान्मनुष्योऽस्युक्तः कृत्स्नकर्मकृतः

१७॥ यस्य सर्वसमारंभः कामसंकल्पवर्जिताः॥ ज्ञानादिदग्धकर्माणां तमाज्ञाः पंडितं बुधाः॥ १७॥
 त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यं ह्यनिराश्रयः॥ कर्मण्यसि च ह्यतोऽपि नैव किंचित्करोति सः॥ १८॥ निरा-
 शीर्यत विना त्मात्यक्तं सर्वपरियहः॥ शरीरं केवलं कर्म कुर्वन्नामोति किंचिद्विधं॥ १९॥ यदृच्छा लास-
 संतुष्टो द्वंद्वातातो विमत्सरः॥ समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वाऽपि न निवध्यते॥ २०॥ गतसंगस्य मुक्तस्य
 ज्ञानावस्थितचेतसः॥ यज्ञायाचरतः कर्म समं यं प्रविलीयते॥ २१॥ ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्विद्वा-
 न्ना ब्रह्मणा जतं॥ ब्रह्मेव तेन गतं व्यं ब्रह्म कर्म समाधिना॥ २२॥ देवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युष-

सते॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञे नैवोपलुक्कति॥ २३॥ श्रोत्रादीनां द्रव्याण्यमे संयमाभिषुजुक्कति
 ॥ श्रोत्रादीन् विषयानम्यं द्रव्याभिषुजुक्कति॥ २४॥ सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे॥
 आत्मसंयमयोगाभौ लुक्कति ज्ञानदीपिते॥ २५॥ ज्वल्यज्ञास्तपो यज्ञा योगाय ज्ञास्तथापरे॥
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च पतयः संशितवताः॥ २६॥ अपाने लुक्कति प्राणेषां प्राणोऽपानं तथापरे॥ प्राणा-
 पानगती रुक्षप्राणायामपराधराः॥ २७॥ अपरे नियतद्वाराः प्राणान् प्राणेषु लुक्कति॥ सर्व-
 ष्वेत यज्ञविदो यज्ञं कृपितकल्मषाः॥ २८॥ यज्ञशिष्टा मृतस्तु जायंति ब्रह्मसनातनं॥ नायं

लोकोस्तयकस्यकुतोन्पः कुरुसतम ॥३॥ एवंवज्रविधायकाविततावहाणोमुखे। कर्मजान्
विद्वितान्सर्वानेवंज्ञात्वा विमोक्षये ॥३॥ श्रेयाश्चयमयाद्यज्ञाकाशयकापरंतपः। सर्वकर्म
खिलं पार्थ ज्ञानेपरिसमाप्यते ॥३॥ तद्विद्विषणिपातेनपरिष्वेनसेवया। उपदेक्ष्यतितेज्ञानं ज्ञा
निनस्तत्त्वदर्शिनः ॥३॥ यज्ञात्वा न पुनर्मादमेवंयास्यसि पांडव। येनस्तत्तात्पशेषेण प्रक्ष्यसा
त्मन्यथोभयि ॥३॥ अपि वेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृतमा। सर्वज्ञानसूत्रेनैव बुद्धिर्न संतरिष्य
सि ॥३॥ यथैषां सिसमिधो ग्निर्तस्मात्कुरुतेर्जुनि। ज्ञानाग्निः सर्वकर्मणि तस्मात्कुरु

ते तथा ॥३॥ न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते। तत्त्वयं योगसंसिद्धकालेनात्मनि विंदति ॥३॥
श्रद्धावाल्मसते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः। ज्ञानं लब्ध्वा परं शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥३॥ अद्भ्यश्च
हृक्षानश्च संशयात्मा विनश्यति। नायं लोकोस्ति न परे न सुखं संशयात्मनः ॥४॥ योगसंन्यस्तक।
मीणं ज्ञानसंछिन्नसंशयं। आत्यवंतं न कर्मणि निबध्नति धनं जय ॥४॥ तस्मादज्ञानसंस्तं हृत्स्ये
ज्ञानाग्निनात्मनः। छित्वैनं संशयं योगमातिष्ठोतिष्ठतारत ॥४॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनि
सुब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ३

जुन उवाच संन्यासं कर्मणां कृत्स्नं न र्योगं च संन्यासि ॥ यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितं ॥
१ ॥ श्रीराम उवाच ॥ संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुतौ ॥ तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो
विनिश्चयते ॥ २ ॥ श्रेयः स नित्यसंन्यासी यो न वेष्टिन कांक्षति ॥ निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बंधात्समु-
च्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययोगो पृथग्बालाः श्रवदंति न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितः सम्यगुत्तरो विदते फलं
४ ॥ यत्संख्येः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ॥ एकं सांख्यं च योगं च याः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्या-
सस्तु महाबाहो दुःखमाप्नुमयोगतः ॥ योगयुक्तो मुनिर्वह्मनचिरं धिगच्छति ॥ ६ ॥ योगयुक्तो

विश्वदासा विजितात्मा जितेंद्रियः ॥ सर्वज्ञतात्मस्ततात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्कर-
माति युक्तो मनस्ततलवित ॥ पश्यन् शृण्वन् स्मृशन्न जिघ्रन् श्रमन् गच्छन् स्वपन्न खसन्न ॥ ८ ॥ बलयन् वि-
हृत्य नृपह्मन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ॥ इंद्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥ ब्रह्मणा ध्याय-
कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ॥ लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांलसा ॥ १० ॥ कायेन मनसा बुद्ध्या क-
वलं रिन्द्रियैरपि योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥ युक्ताः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिम-
प्नोति नैश्चिकीं ॥ अयुक्ताः कामकारणफलं सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥ सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्या

स्तुसुखं वशी। नवद्वारेषु रेदेही नैव कुर्वन्नकारयन्॥१३॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजतिष-
त्वा। न कर्मफलसंयोगं स्वलावस्तु प्रवर्तते॥१४॥ नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः। अज्ञाने-
नादृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः॥१५॥ ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः। तेषामादित्यवका-
नं प्रकाशयति तत्परं॥१६॥ तद्वद्वयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परयणाः। गच्छंति पुनरावृत्तिं ज्ञाननि-
र्हृतकल्मषाः॥१७॥ विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। श्वनि चैव श्वपाके च पंडिताः सम-
दर्शिनः॥१८॥ इहैव तेर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः। निद्रीषंति समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते

स्थिताः॥१९॥ न प्रलभ्ये त्वियं पापनाशिनो त्वाप्यवापियं। स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्वह्म-
णस्थितः॥२०॥ बाह्यस्यैश्वर्यसत्तात्मा विंदत्यात्मनियत्करं। स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमहय-
मश्नुते॥२१॥ यदि संशयः शीतो गाढः खयो न य एव ते। आद्यंतव तः को ज्ञेयनेतु रमते बुधः॥२२॥
शक्रोती देवयः सोढुं पाकं शरीरविमोक्षणात्। कामक्रोधेन वंदे गंस युक्ताः स सुखी नरः॥२३॥
यातः सुखांतरारामस्तथा तर्क्येति रेवयः। स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्म ब्रह्मो विगच्छति॥२४॥ न
संते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः। क्षिण्वद्भयतात्मानः सर्वस्वतर्हि ते रताः॥२५॥ का

मकोधवियुक्तानां यतनां यतचेतसां ॥ अतितो वल्लनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनां ॥ २६ ॥ स्यर्शोऽकृ
 त्वावदिर्वाद्यां श्वस्तश्चैवं तरेत्तु वो ॥ पाणापानो समो कृत्वा नासास्यं तरवारिणो ॥ २७ ॥ यतं धिय
 मनो बुद्धिमुनिर्गोक्षपरायणः ॥ विगते च्छारय कोक्षेयः सदा मुक्त एव सा ॥ २८ ॥ सात्तारं यज्जत
 पसां सर्वलोकमहेस्वरं ॥ सुहृदं सर्वत्तानां ज्ञात्वा मां शान्तिमश्नुति ॥ २९ ॥ इति श्री ह ग व जी
 तास्य निष सुव ह्य विद्यायां योगशास्त्रे श्री कृष्णार्जुनसंवादे संन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्या
 यः ॥ श्री ह ग व उवाच ॥ अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ॥ स संन्यासी च योगी च न नि

रग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥ यं संन्यासमिति प्राजुर्योगं तं विद्विषां डव ॥ न ह्यसंन्यस्तसं कलो योगी न वति
 कश्चन ॥ २ ॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥
 यदा हि नंदित्यार्थेषु न कर्मस्वभूषणं ॥ सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥ उद्धरेद
 आत्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥ बंधुरात्मा
 त्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ॥ अनात्मनस्तश्चाबुले वर्ततात्मेव शत्रुवत् ॥ ६ ॥ जितात्मनः
 प्रज्ञां तस्य परमात्मा समाहितः ॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥ ज्ञानवि

ज्ञानवृत्तात्मा कुरुस्थो विजितेन्द्रियः युक्तश्च्युते योगी समलोष्टाश्मकां वनः ॥ सुहृन्मि
त्रार्थदासीनमध्यस्थद्वेषवंधुषु साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ १० ॥ योगी युंजीत स
ततमात्मानं रहसि स्थितः ॥ एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥ शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य
स्थिरमासनमात्मनः ॥ नात्युद्धितं नातिनीचं वैलाजिनकुशोत्तरं ॥ ११ ॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्ते
न्द्रियक्रियः उपविश्य सनेयं ज्यायोगमात्मद्विषुधये ॥ १२ ॥ समं कायश्चिरं यो वंशरथेन
चलं स्थिरः संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयेत् ॥ १३ ॥ पश्चात्तात्मा विगतसीर्वहः

चारिष्वेतस्थितः मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥ युंजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमान
सः शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥ नात्यश्रतस्तु योगोस्ति न च कातमनश्चतः न च
तिष्ठन्नशीलस्य जायते नैव चार्जुनः ॥ १६ ॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ॥ युक्तस्वप्नाव
बोधस्य योगो भवति जाग्रदुत्तमः ॥ १७ ॥ यदा विनियतं चित्तमात्मनो वावतिष्ठति ॥ निस्पृहः सर्वकार
भक्तो युक्तश्चैतदतदा ॥ १८ ॥ यथा दीपो निवातस्थो नंगतसोपमा स्मृता ॥ योगिनो यतचित्ता
स्य युंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥ यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ॥ यत्र चैवात्मनात्मानं पं

अपनात्मनिवृत्तिः॥२०॥ सुखमात्यंतिकं यत्तद्विद्याद्वयमतींद्रियं वेतियत्र न चैवायं स्थितश्चल
तितत्त्वतः॥२१॥ यं लघ्वावापरं लालं मन्यते नाधिकं ततः॥ यस्मिं स्थितो न डाः खेन गुरुणापि विचा
र्यते॥२२॥ तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितं॥ स निश्चयेन योक्तव्यो योगो निर्विण्णचेत
सा॥२३॥ संकल्पप्रवाकामांस्तत्कासर्वानशेषतः॥ मनसैवं दियन्मं विनियम्य समंततः॥
२४॥ ज्ञानैः ज्ञानैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया॥ आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत्॥
२५॥ यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरं॥ ततस्ततो नियम्येतदात्मन्येव वशं नयेत्॥२६॥

॥ प्रज्ञांतमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमं॥ अपैति शान्तरजसं वदन् तत्तमकल्मषं॥२७॥ युंजन्नेवं सदा
त्मानं योगी विगतकल्मषः॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखमश्नुते॥२८॥ सर्वत्र तस्य मात्मा
नं सर्वत्र तानि चात्मनि॥ इह ते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शिनः॥२९॥ यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च
मपि पश्यति॥ तस्याहं न पण्यमिह स च मे न पण्यमपि॥३०॥ सर्वत्र तस्यितं यो मां स ज्ञेयं कत्वं
मास्थितः॥ सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मपि वर्तते॥३१॥ आत्मोपम्येन सर्वत्र समं पश्यति यो
न॥ सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः॥३२॥ अर्जुन उवाच॥ योऽयं योगस्तथा शोक्त

। सापेनमधुसूदन। एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात् स्थितिं स्थिरां ॥ ३३ ॥ चंचलं हि मनः कृष्ण ॥
प्रमाथिवलवद्वृत्तं। तस्याहं निग्रहं मनोवायोरिव सुदुष्करं ॥ ३४ ॥ श्री गवाच ॥ असंश-
यं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलं। अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥ असंयतात्म-
ना योगोऽऽपापं प्रति मे मतिः। वश्यात्मना तु यतता शक्या वाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥ अर्जुन उवा-
च ॥ अयतिः प्रपद्ये ते योगाञ्जलिं मानसः ॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥
कश्चिन्नोक्तयस्मिन् प्रश्निनात्मनि वनप्रति ॥ अतिष्ठो महाबाहो विमलो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥

एतन्मसंशयं कृष्णश्चेतुर्महस्पर्शोषतः। तदन्यः संशयस्यास्पृष्टो न ह्यपपद्यते ॥ ३९ ॥ श्री ग-
वाच ॥ पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते। न हि कल्माणकत्वाच्चिदुर्गतिं तात गच्छति ॥
४० ॥ प्राप्य पुण्यं कृतांश्चोकांश्च पितॄणां श्रुतीः समाः ॥ श्रुत्वा नां श्रीमतां गेहयोगक्षेत्राणि जाय-
ते ॥ ४१ ॥ अथ वा योगिनामेव कुलेन वति क्षीमतां ॥ एतच्चिदुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशं ॥ ४२ ॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेदिकं। यततस्ततोस्तयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥ सर्वस्यासे-
नतेनैव जियते ह्यवशोऽपि सः ॥ जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दव्यातिवर्तते ॥ ४४ ॥ पयसा यतमा-

नस्तद्योगी संसिद्धि कित्विषाः अनेकजन्म संसिद्धस्ततो याति परं गतिं ॥ ४५ ॥ तपस्विन्यो धिका यो
 गी ज्ञानिन्योऽपि मतो धिकाः कर्मिण्यश्वाधिका यो गी तस्माद्योगी स बार्जुन ॥ ४६ ॥ योगिनामपि सर्वेषां
 मज्जतेनांतरात्मना ॥ श्रद्धावान्नरजते यो मां समयुक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥ इति श्री भगवद्गीतासूप
 निषक्तबलविद्यायोगोऽष्टादशोऽध्यायः श्रीकृष्ण उवाच ॥ वादे देव्यात्मस्य पद्योगनाम षष्ठोऽध्या
 यः श्रीभगवानुवाच ॥ मण्यसक्तमनाः पार्थ योगं युंजन्मदाश्रयाः ॥ अस्मिन्मयं समयं मां त्यज्य
 त्स्यसितवृणाः ॥ १ ॥ ज्ञानं ते हं सविज्ञानमिदं ब्रह्मा मयोपतः ॥ यथात्माने हस्तयो न्यजातव्यमव

जिघृषताः ॥ २ ॥ मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ॥ यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥
 ३ ॥ तस्मिन्मरणलोवायुः खं मनो बुद्धिरेव च ॥ अहंकार इतीत्यं मे लिना षडतिरष्टधा ॥ ४ ॥ अपरे य
 मितश्च त्वां षडतिं विद्धि मे परं ॥ जीवन्तं महाबाहो यत्तदं धर्म्यते जगत् ॥ ५ ॥ यत्तद्योनी निस्तनानि
 सर्वाणीत्कपक्षरयाः ॥ अहंकृतस्य जगतः पलवाः पलयन्तथा ॥ ६ ॥ मतां परतरं नान्यत्किंचिद
 स्ति धनं जयः ॥ मपि सर्वमिदं प्रातं मूत्रमणिगणाद्भव ॥ ७ ॥ रसो ह मसुको ह यः पलाशिमिश्रशिसूर्य
 योऽप्यणवः सर्वे वेदेषु ज्ञाक्षरेषु संपदेषु ॥ ८ ॥ सुखा गंधाः पृथिव्यां च ते जश्नास्मि विभावसा

जीवनं सर्वज्ञं तेषु तपश्चास्मितपस्विषु ॥ १० ॥ वीजं मां सर्वज्ञतां विदित्यर्थसनातनं बुद्धिर्बुद्धिम
तामस्मिते जस्ते जस्विनामहं ॥ १० ॥ वलं वलवतां चाहं कामरागविवर्जितं ॥ धर्माविरुद्धो ज्ञातृषु क
ामोऽस्मि सरतर्षणा ॥ ११ ॥ यैव सात्विका रावा राजसास्तामसाश्च ये ॥ मत्त एवेति तान् विद्वि न त्व
हं तेषु ते मपि ॥ १२ ॥ त्रिसिगुणमयै रीवै रिति सर्वमिदं जगत् ॥ मोहितं नासि जानाति मामस्यः प
रमव्ययं ॥ १३ ॥ देवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ मामेव येष पश्यन्ते माया मेतां तरन्ति ते ॥ १
४ ॥ न मां ज्ञातिनो मूढाः पश्यन्ते न राक्षसाः ॥ मायया पल्लितं ज्ञाना आसुरं तावमाश्रिताः ॥ १५ ॥ च

तुर्विधसत्तंते मां जनाः सुकृतिनोर्जुन ॥ आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च सरतर्षणा ॥ १६ ॥ तेषां ज्ञ
ानी नित्ययुक्त एकसक्तिर्विशिष्यते ॥ पियो हि ज्ञानिनो त्वर्थं महंसवममप्रियः ॥ १७ ॥ उदाराः
सर्व एवेत ज्ञानी त्वात्मेव ममतां ॥ आस्थितः सदियुक्तात्मा मामेवावुत्तमां गतिं ॥ १८ ॥ वक्ष्मां जन्म
नाम ते ज्ञानवान्मां पश्यते ॥ वासुदेवः सर्वमिति समस्तमा सुहृद्देवताः ॥ १९ ॥ कामैस्तैस्तैर्ज्ञा
नापश्यन्ते न्यदेवताः ॥ तं नित्यममास्थाय पशुत्पानियतास्वया ॥ २० ॥ यो यो यां यां तनुं नक्ताः
श्रद्धया विबुधमिच्छति ॥ तस्य तस्या वलां श्रद्धांतामेव विदक्षाम्यहं ॥ २१ ॥ सतया श्रद्धया युक्तस्तस्य

राधनमीदृते ॥ लसते च तताः कामानुमये विदितं नृदिता ॥ २२ ॥ अत्रुपवृत्तं तेषां तत्तव सत्य
मेकसां देवाश्च देवयजो याति मरुता योति मामपि ॥ २३ ॥ अयं कं व्यक्तिमापन्नं मन्यंते मामभुक्षयः
परं तावमजानं तो ममावयमनुत्तमं ॥ २४ ॥ न ह्येष काशः सर्वस्य योगमाया समाहृतः ॥ मूढाय न
सि जानाति लोको मामजमन्यं ॥ २५ ॥ वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ॥ तद्विष्णोर्निचर
तानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥ प्रकृदेष ससृज्ये न द्वंद्वो देन सारतः ॥ सर्वज्ञतानि सं मोहं सर्ग
यांति परंतप ॥ २७ ॥ येषां त्वत्तत्तं पापं जनानां उ एष कर्मणां ॥ ते द्वंद्वो ह निर्मुक्ता सज्जेते मां दृढः

वृता ॥ २८ ॥ जलमरणमोक्षाय मामश्रित्य तं तिये ॥ तव ह्यतद्विदः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म वा सि
लं ॥ २९ ॥ साधितं ताधि देवं मां साधि देवं च ये विदः ॥ प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्मुक्तचेतसाः ॥ ३० ॥
इति श्रुत्वा गन्धीता रूप निषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानवि
ज्ञाननयोगो नाम सप्तम अध्यायः ॥ अर्जुन उवाच ॥ किंतु द्वयं किमध्यात्मं किं कर्म उरुषोत्तम
॥ अधिस्ततं च किं प्रोक्तं मधि देवं किमुच्यते ॥ १ ॥ अधियज्ञः कथं को नृदेहसिन्मधुसूदन ॥ प्रया
णकाले च कथं ज्ञेया सिनियतात्मनि ॥ २ ॥ श्रीत गवानुवाच ॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वसा बोधा

तमुच्यते स्तुततावो हवकरो विस्मः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥ अधिस्ततं क्षरोतावः पुरुषश्चाधिदेवतं श्री
धियज्ञो हमेवात्र देहदेहस्ततां वरः ॥ ४ ॥ अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्ता कलेवरं यः प्रयाति समस्त
वंध्यातिनास्त्रसंज्ञायः ॥ ५ ॥ यं ये वापि स्मरन्तावंत्यजं तं कलेवरं तं मेवेति को तस्य सदा त
ज्ञावता वितः ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वकालेषु मामनुस्मरन्मुच्यते मण्यर्पितमनो बुद्धिर्मा मेवैष्यस्य सं
ज्ञायः ॥ ७ ॥ अस्यास्योगयुक्तेन चेतसानाम्यगामिना परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थिवं चित्तयः
॥ ८ ॥ कविं पुराणमनुज्ञासितारं मातरणीयां समनुस्मरेद्यः सर्वस्य धातारमर्चित्य रूपमादित्यव

र्णितमसः परस्तात् प्रयाणकाले मनश्चाचलेन नक्त्या युक्तो योगवलेन चैव ॥ सुवोर्मध्यपाणमावे
त्रपसम्पक्सतं परं पुरुषमुपेति दिव्यं ॥ १० ॥ यदक्षरं वेदविशेषं तं विज्ञांति यद्यतयो वीतरागाः ॥
यदिच्छंते ब्रह्मचर्यं चरंति तत्तपसं यदेहा प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥ सर्वकाराणि संत्यज्य मनो हृदि निरुध्य च ॥ मू
र्धा ध्यायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणं ॥ १२ ॥ तैमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन् यः प्र
याति त्यजन् देहं स याति परमां गतिं ॥ १३ ॥ अनन्यवेताः सततं यो मां स्मरति नित्यज्ञः ॥ तस्याहं सुलस
ः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥ मा मुपेत्य सुतर्ज्ज्महाः खालय मन्नाश्रुतं ॥ ना मुवंति महात्मान

संसिद्धिपरमांगता॥१५॥आवृत्तचवनाद्योकाः पुनरावर्तिनोर्जुन॥मासुपेतुकोत्तयपुनर्ज
नमविद्यते॥१६॥सहस्रयुगपर्यंतमहर्षिद्वयणोविडः॥रात्रिंजुगसहस्रांतंतेहोरात्रविद्यजनाः
१७॥अवकाशकृत्याःसर्वाःपुनर्वत्यहरागमे॥रात्रागमेषलीयंततत्रैवायक्तसंज्ञके॥१८॥स्तृता
ग्रामसएवायंस्तृतास्तृताधलीयते॥रात्रागमेवशःपार्थपुनर्वत्यहरागमे॥१९॥परस्तस्मात्तृता
वोत्तोयकोवाक्तात्मनातनः॥यःसर्वेषुस्तेषुनृपत्कानविनृपति॥२०॥अवकाशकृत्युक्त
स्तमाङ्गःपरमांगतिं॥चंपाणननिवर्ततेतद्वामपरमंमम॥२१॥सुखःसपरःपार्थसत्पालस्यस्त

ननयात्यस्यातःस्थानिस्तृतानियेनसर्वमिदंतं॥२२॥यत्रकालेत्वंनाष्टिमाष्टिचैवयोगिनः
प्रयातायांतितंकालंवक्ष्यामिसरतर्षित॥२३॥अग्निर्ज्योतिरहःशुक्लःषण्मासात्ररायणोतत्रष
यातागच्छतिवह्नवह्निविद्यजनाः॥२४॥ष्टमोरात्रिस्तथाकृष्णःषण्मासादक्षिणायनं॥तत्रचंद्रम
संज्योतिर्योगीप्राणनिवर्तते॥२५॥शुक्लकृष्णगतीद्येतजगतःशाश्वतमते॥एकयायात्पनाष्टिम
तयावर्ततेपुनः॥२६॥नेतेस्तृतीयार्थजाननृयोगीयुद्धतिकृष्णः॥तस्मात्सर्वेषुकालेषुयोगयुक्तो
सवाऽर्जुन॥२७॥वेदेषुयज्ञेषुतपाःसुवैवदानेषुयत्प्राप्यफलंप्रदिष्टं॥अत्यंतितत्सर्वमिदंविदित्वायो

गीपरंस्थानमुपैतिचाद्यं॥२०॥ इति श्रीनगद जीता सप्त निषत्तुद्वयविद्यायां ॥ ३॥ श्री।
 कृष्णार्जुनसंवादे महापुरुषयोगो नामाष्टमोऽध्यायः॥ श्रीनगद उवाच॥ इदं तु ते गुह्यतमं प
 वक्ष्याम्यवस्यवे॥ ज्ञानं विज्ञानं सहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षयसे श्रुताय॥१॥ राजविद्या राजगुह्यं पवित्रं
 मिदमुत्तमं॥ प्रत्यक्षावगमं धर्मं सुसुरं कर्तुमव्ययं॥२॥ अश्रद्धा नाः पुरुषा धर्मस्याप्यपरंतपः॥ अथा
 प्यमो निवर्तते ह्यसंसारवर्त्मनि॥३॥ मया तत मिदं सर्वं जगदव्ययमूर्तिना॥ मत्स्थानि सर्वं सत्तानि
 न बाह्यं तेष्ववस्थितं॥४॥ नवमत्स्थानि सत्तानि पश्य मे योगमैश्वरं॥ सत्तत्तत्तत्तत्तत्स्थानमात्मा

सूततावनः॥५॥यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगोमहाशः॥तथा सर्वाणि सत्तानि सत्संस्थाना
त्युपधारय॥६॥सर्वसत्त्वानि को ते यः पृथक् ति यंति मामिकां॥कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादो वि स
त्ताम्यहं॥७॥पृथक् ति स्वामवष्टस्य वि सृजामि पुनः पुनः॥सूतयाममिमं कृत्स्नमवशं पृथक् तव शत
॥८॥नवमां तानि कर्माणि निवध्मंति धनं जय॥उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु॥९॥मया ध
क्षणा पृथक् ति सत्यं तस्य राचरं॥हेतुना नैकौ ते यजगद्विपरिवर्तते॥१०॥श्रवज्ञानं ति मां सृष्टा
मानुषां तनुमाश्रितं॥परं तावमज्ञानं तममसूतमहश्चरं॥११॥मोघाज्ञा मोघकर्माणां मोघज्ञाना

विवेकसाः राक्षसीमासुरीचैव प्रकृतिमोहिनीश्रिताः ॥ १२ ॥ महात्मानस्तु मां पार्थ देवी प्रकृतिमाश्रि-
ताः । सजेत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा तूतादिमव्ययं ॥ १३ ॥ सततं कीर्तयंतो मां यतंतश्च दृढवृत्ताः । नमस्त-
श्च मां सत्त्वानित्ययुक्ता उपामते ॥ १४ ॥ ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ययजतो मां सुपासते । एकत्वेन पृथक्त्वेन
वज्रक्षविश्वतोमुखं ॥ १५ ॥ अहंकृतुरहं यज्ञा सुप्रहमहमोषधं । मंत्रोदमहमेवात्पमहमग्निरहं
जितं ॥ १६ ॥ पिताहमस्य जगता माता धाता पितामहः । वेद्यं पवित्रं मां कारकृत्स्नां यजुरेव च ॥ १७ ॥
गतिर्न तीव्रतुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् । परतवाः पलयाः स्थानं निधानं बीजमव्ययं ॥ १८ ॥

म
३२

तपामहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामिव ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥ त्रैविद्यामां
सामपाः पूतपापा यज्ञैरिष्टास्वर्गतिं पार्थयंतः । तेषु एवमासाद्य सुरेण्डलोकमश्नंति दिव्यान् दिवि देव-
सागावः ॥ २० ॥ ततस्तुक्तास्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशति ॥ एवं त्रयीधर्ममनुपया-
जामता गतं कामकामालनेत ॥ २१ ॥ अनन्याश्रितं यतो मां ये जनाः पर्युपासते । तेषां नित्यानि युक्ता-
नोत्था गच्छेन्मे वदाम्यहं ॥ २२ ॥ येषाम् देवता सक्ता यजंतेश्च यथावितः । तेषामेव कौतयं यजंत्यवि-
धिः सर्वकं ॥ २३ ॥ अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च पचुरेव च । ननु मामसि जानंति तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥

२४ योतिदेववृत्तदेवावपितृव्यंतिपितृवृत्ताः सत्तानियातिस्तेज्यायातिमद्याजिनोपिमां
 २५ पत्रंघणंफलंतोयंयामेलत्तुषयवति तदहंरक्तुपुष्टंमश्यामिषयतात्मनः ॥ २६ यत्करो
 वियदश्रासियजुहोषिदशसियत यतपस्पसिकोत्तयतत्तुरुधमदर्पणं ॥ २७ शुभाशुभ
 फलेखंमोक्षसेकर्मबंधनः संन्यासयोगयुक्तात्माविमुक्तोमासुपेक्षसि ॥ २८ समोहंमर्षित
 तेषुनमद्वेषास्तिनषियाः येनजंति तुमांसत्त्वामपितेतेषुवाप्यहं ॥ २९ अपिवेत्तुडरावागत
 जतेभामनन्यसाक साधुरेवसमंतव्याः सम्यग्यवहितोदिसाः ॥ ३० किंप्रसवतिधर्मात्माश्रय

छातिंनिगच्छति कौत्तेयपतिजानीदिनमेरुक्तः षण्णपति ॥ ३१ मांदिपार्थव्यपाश्रित्ययेपिसु
 पापयोनयाः स्थित्यैवशास्तथाश्रुजस्तेपियांतिपरंगतिं ॥ ३२ किंप्रनवीक्षणाः पुण्यत
 ताराजर्षयस्तथा अनित्यमसुरंलोकमिमंषाण्यतजस्रमां ॥ ३३ मन्मनासवमस्तकोमद्याजी
 मांनमस्कुरु मामेवैषसियुक्तेवमात्मानंमत्परायणं ॥ ३४ इति श्रीस ग व जीता रूप
 निष सुब्र ह्यविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्यारजगुह्ययोगना
 मानव मोक्षायः ॥ श्रीस ग व उवाच ॥ त्वयएवमहाबाहोश्रुणुमेपरमंवचः ॥ यत्तदंशीयमा

णावक्ष्यामिहितकामया ॥१॥ नमेविहः सुरगणापत्तवत्तमर्षयः ॥ अहमादिर्दिदेवानां मह
षीणां वसुधा ॥२॥ यो मामजमनादिं च वेति लोकमहेश्वरं ॥ असंमूढः समर्तुषु सर्वपापैः प
सुच्यते ॥३॥ बुद्धिर्ज्ञानसंमोदः क्षमासुतंदमः समः ॥ सुखं च संततो नावा सत्यं चास्य मेव च ॥४॥
अहिंसा समता तुष्टिस्तपोदानं यशो यज्ञः ॥ सवति सा वास्तुतानां मत एव पृथग्विधा ॥५॥ महर्षयः
सप्तर्षवत्पारो मनवस्तथा ॥ मन्त्रावा मानसा जाता येषां लोकद्रमाः पजाः ॥६॥ एतां विस्तृतिं यो
गं च मम यो वेति तत्त्वतः ॥ साविकं पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥७॥ अहं सर्वस्य प्रपन्नवान्मत्तः

सर्वं प्रवर्तते ॥ मतिमत्ता स जंते मां बुधा सावसमव्रिताः ॥८॥ मविता मज्जत पाणा बोधयताः परस्परं क
षयतश्च मां नित्यं तुष्टिं चरमंति च ॥९॥ तेषां सततं युक्तानां सजतां प्रीतिपूर्वकं ॥ ददामि बुद्धि
येषां तं येन मां सुपथातिता ॥१०॥ तेषां मेवानु कं पार्थ महमज्ञानजं तमां ॥ नाशयाम्यात्मा सावस्था
ज्ञातदीपे न सा स्वता ॥११॥ अर्जुन उवाच ॥ परं ब्रह्म परं धाम परविंश परं संतवान् ॥ पुरुषं शाश्वतं दि
व्यमादिदेवमजं विशुं ॥१२॥ आहोस्त्वामृषयः सर्वदेवर्षिर्निरदस्तथा ॥ असिता देवलो व्यासः स्वयं
चेव ब्रवीषि मे ॥१३॥ सर्वमेतद्वत्तं मन्यन्मां वदसि केशव ॥ न हितेन गवन् व्यक्तिं किञ्चिद्देवानदानवा

॥१४॥ स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्त्य त्वं पुरुषोत्तम ॥ स्तुतत्वा वनस्तुतेश देवदेव जगत्पते ॥१५॥ वक्तुमर्ह
 स्पशेषेण दिव्याद्यात्मविस्तृतयः ॥ यासिर्विस्तृतिनिर्द्दो कानि मांस्तं व्याप्यतिष्ठति ॥१६॥ कथं विद्या
 महं योगिंस्तं सदा परिचिंतय ॥ केषु केषु च नावेषु वित्तो मित्तगवन्मया ॥१७॥ विस्तरेणात्मा
 नो योगं विस्तृतिं च जगद्देन ॥ स्तुत्यां कथयत सिद्धिं श्रुत्वा नास्ति मे मृतं ॥१८॥ श्री गवां नुवा
 च ॥ हस्तते कथयिष्यामि दिव्याद्यात्मविस्तृतयः ॥ धामन्यतः कुरु श्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे ॥१
 ९॥ अहमात्मा गुडाकेश सर्वस्तुताश्रयः स्थितः ॥ अहमादिश्वमध्यं च स्तुतानां मत एव च ॥२०॥

आदित्यानामहं विष्णुर्जीतिषां रविरंशुमात्र ॥ मरीचिर्मरुतामस्मिन्क्षेत्राणामहं शशी ॥२१॥ वेदा
 नां सामवेदोऽस्मि देवानां मस्मिन्वासवः ॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि स्तुतानां मस्मिन्वेतना ॥२२॥ रुद्राणां
 शंकरश्चास्मि वित्तेशोऽयक्षरक्षसां ॥ वस्तुनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहं ॥२३॥ पुरोधसां च
 सुरेभ्यो मां विद्विषार्थं हृदस्य ति ॥ सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥२४॥ महर्षीणां हृदयं गि
 रामस्मै कमकरं ॥ यज्ञानां जपयज्ञास्मि स्यावराणां हिमालयः ॥२५॥ अश्वत्थाः सर्ववृक्षाणां दे
 वधीणां च नारदाः ॥ गंधर्वीणां चित्ररथाः सिद्धानां कपिलमुनिः ॥२६॥ उच्चैः श्रवसामश्वानां विधिमा

ममृतोद्वं यैरावतंगतेजाणांनराणांचनराधिपः॥१९॥आयुधानामदं वज्रं धेनुनामस्मिकामधुकं
पजनश्चास्मिकंदर्पः सर्पाणामस्मिवासुकिः॥२०॥अनंतश्चास्मिनागानां वरुणोद्यादसामदं
पितृणामर्षमाचास्मियमः संयमतामदं॥२१॥पुलादश्चास्मिदेत्यानां कालः कलपतामदं मृगा
णांचमृगोद्वं नैतेयश्चपक्षिणां॥२२॥पवनः पवतामस्मिरामः शसुत्तामदं॥जषाणां मकरश्च
।स्मिन्नोतसामस्मिजान्वी॥२३॥सर्गाणामादिरंतश्चमध्वं चैवाहमर्जुनः॥अध्वान्तविद्याविद्यानां
वाहः पवतामदं॥२४॥अक्षराणामकारोऽस्मिदं हं सामासिकस्य च॥अहमेवाक्षयः कालो

क्षताहं विज्वतोसुखाः॥२५॥मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्रवश्चरविषयतां॥कीर्तिः श्रीर्विकनारीणां
स्मृतिर्मध्वतिः क्षमा॥२६॥वृहत्सामतथासामां गायत्री छंदसामदं॥मासानां मार्गशीर्षी हस्त
नांकुसुमाकरः॥२७॥द्यूतं चलयतामस्मितेजस्तेजस्विनामदं॥ज्योस्मिधवसायोस्मिसत्वं
सत्त्वतामदं॥२८॥वृष्णीनां वासुदेवोस्मिपांडवानांधनं जयः॥मुनीनामप्यदं व्यासः कवीनाम
शनाकविः॥२९॥दंडोदमयतामस्मिनातिरस्मिजिगीषतां॥मौनं चैवास्मिगुह्यानां ज्ञानं ज्ञानव
तामदं॥३०॥यद्यापि सर्वज्ञानां वीजंतदहमर्जुनः॥नतदस्ति विनायत्पान्मयात्ततंचराचरं॥

३९॥ नातोस्मिममदिव्यानां विस्तृतीनां परंतप ॥ एष तद्देशातः पोक्तो विस्तृतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥ यद्य
 विस्तृतिमत्सत्वं श्रीमद्वर्जितमेव वा ॥ ततदेवावगच्छत्वं मम तेजोऽंशं संतवं ॥ ४१ ॥ अथवा वक्तुं न किं
 ज्ञातेन तवार्जुना विष्टस्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥ इति श्रीरामायणे श्रीरामायणे
 षष्ठोऽध्यायः ॥ विद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विस्तृतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ अर्जुन
 उवाच ॥ मदन्युग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितं ॥ यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोक्षाय विगतो मम ॥ १ ॥ स वा
 प्यथो हि स्तृतानां श्रुतो विस्तरश्चो मया ॥ ततः कमलपत्राक्षमाहात्म्यमपि चावय ॥ २ ॥ एवमेतच्छ्रुत्वा

त्यत्वमात्मानं परमेश्वर ॥ इष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥ मन्यसे यदि तच्छक्यं मया इष्टुमिति
 प्रोक्तोऽयमेश्वरततो मे त्वं दर्शयात्मानमवयं ॥ ४ ॥ श्रीरामायणे श्रीरामायणे पञ्चमोऽध्यायः ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥
 सहस्रं च ॥ नानाविधमिदं दिवागिनानां वर्णकृतीनि च ॥ ५ ॥ पञ्चपादित्यावत्सूरसुजानश्चिनौ मरुतस्त
 था वक्षन् पृष्ट्वा पूर्वाणि पञ्चपाश्वर्याणि तारत ॥ ६ ॥ इदं कस्यं जगत्कृत्स्नं पञ्चपादसवराचरं ॥ मम देहं गु
 डाकं शययन् इष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥ ननु मां शक्यं पृष्टुं मनो नैव स्ववक्षसा ॥ दिवं रक्षामि ते वक्षः पञ्च
 मयोगमैश्वरं ॥ ८ ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ॥ दर्शयामास पार्थ यप

रमं रूपमैश्वरं ॥ १७ ॥ अनेकवक्त्रनयनभनेकाक्षतदरीनं ॥ अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधं ॥
१८ ॥ दिव्यमालावरधरं दिव्यगंधानुलेपनं ॥ सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विभुतो मुखं ॥ १९ ॥ दिविस्तर्य
सहस्रस्य तवेकगण्डस्थिता ॥ यदि ताः सदृशी सा स्यान्नासस्तस्य महात्मनः ॥ २० ॥ तत्रैकस्य जग
त्कल्मषविलक्तमनेकधा ॥ अपश्यद्देवदेवस्य शरीरेषां डवस्तदा ॥ २१ ॥ ततः स विस्मया विष्टो हृष्टरोम
धनं जयतः ॥ पणम्य शिरसा देवं कृतां जलिरत्नाघतः ॥ २२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ पश्यामि देवं स्तवदेवदे
हसर्वोत्तथास्तुतविशेषसंघातः ॥ ब्रह्माण्मीशं कमलासनस्थं पृषीश्वरं सर्वानुरागंश्च दिव्याम् ॥ २३ ॥

अनेकवाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामित्वा सर्वतो न तरुणं ॥ नातं न मध्यं न पुनस्तवादिपश्यामि विभुं श्वर
विभुरूपं ॥ २४ ॥ किं गतिं गदिनं च किं गच्छते जाराशिं सर्वतो दीप्तिमंतं ॥ पश्यामित्वां दुर्निरीक्ष्यं स
मेताद्दीप्तानलार्कद्युतिमयमेयं ॥ २५ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विभुस्य परनिधानं ॥ त्वमव
यः शाश्वतधर्मगोपासनातनं सुपुरुषो मतो मे ॥ २६ ॥ अनादिमध्यांतमनंतवीर्यमनंतवाजं शशिसू
र्यनेत्रं ॥ पश्यामित्वां दीप्तज्वालाशक्वस्वतेजसा विभुमिदं तपंतं ॥ २७ ॥ द्यावापृथिव्योरिदं मंतरं दिव्या
संख्यैकेन दिशश्च सर्वा ॥ दृष्ट्वा ह्युतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रपद्यितं महात्मनः ॥ २८ ॥ अमीहितो

सुरसंघाविशंति केविज्ञाताः पांजलयो गृणति स्वस्तीकृता मर्षिसिद्धसंघाः स्तवंति त्वं स्तुति
ः पुष्कलातिः ॥ २१ ॥ रुद्रादिषा वसवो यवसाध्या विष्णोः श्विनो मरुतश्चाप्यश्वं गंधर्वयक्षाः सुरा
सिद्धसंघाः वीक्षंते त्वं विस्मिताश्च वसवः ॥ २२ ॥ स्तुयं महते वज्रवक्रनेत्रं महाबाहो वज्रवाक्षं रुपादे
व हृदयं वज्रदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहं ॥ २३ ॥ नतः स्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्याता
ननं दीप्तविशालनेत्रं दृष्ट्वा हिलं मव्यथितो तरात्मा धृतिं न विंदामि शमं च विभो ॥ २४ ॥ दंष्ट्राकर
ालानि वते मुखानि दृष्ट्वा कालानलसन्निसानि दिशो न जाने नलरोचनं चर्ममयी ददेवेश जगति

वासः ॥ २५ ॥ अमी वत्सं धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहेवावनिपालसंघैः सीषोद्घोषाः स्तुतपुत्रस्तथासा
सहास्मदीयैरपि योधमुखैः ॥ २६ ॥ वक्राणितैलरमाणविशंति दंष्ट्राकरालानि सयानकानि
॥ केचिद्विलगादग्नात्तरेषु संदृशंते वृणितैस्तमंगैः ॥ २७ ॥ यदा नदीनां वद्भवं बुवेगाः समु
धमेवासिमुखाधवंति तथा तवामी नरलोकवीर्यविशंति वक्राणसि विज्वलंति ॥ २८ ॥ यथा पद्म
संज्वलनं पतंगविशंति तां शाय समुधवेगाः ॥ तथैव नाशाय विशंतिलोकास्तवापि वक्राणि समु
धवेगाः ॥ २९ ॥ लेलिहस्येयसमानः समंताद्भोकाः समयाधरे नृज्वलक्षिः ॥ तेजोतिरात्स्यज

गत्समग्रं सस्त्वोयाः पतयंति विहो ॥ ३० ॥ आरव्याहिमे को सवानुय रूपो नमो स्तौते देववरप्रसा
दविज्ञातुमिच्छामि सवत्तमाद्यं नदिपजानामितवपवति ॥ ३१ ॥ श्रीनगवानुवाच ॥ कालोस्मिन्
कक्षयकृत्यष्टो लोकावसमाहर्तुमिह पृथक् ॥ कृतेपितृन् न स विष्यंति सर्वे यवस्थिताः क्षतन
१ केषु योधाः ॥ ३२ ॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लसस्व जित्वा शत्रून् सुहृद्वराजं स मृधं ॥ मयैव तन्निह
ताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं सवत्तमाद्यं सवित्र ॥ ३३ ॥ षोडशोऽपि यद्वयं कर्णं तथा न्यायं पिय
धवीराव ॥ मया हतां स्वं जहि मावधिष्टायुष्यस्व जतासि शोभापतात ॥ ३४ ॥ संजय उवाच ॥

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांतलिर्वयमानः किरीटी ॥ नमस्कृत्वा हृत्य एवाह कक्षं स गच्छ
दंसीत सीतः पणम्य ॥ ३५ ॥ अर्जुन उवाच ॥ स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत नुरज्य
ते च ॥ रक्षांसि सीतानि दिशोऽवन्ति सर्वे नमस्यति च सिद्धसंधाः ॥ ३६ ॥ कस्माच्च ते न न मे रम्भ
दात्मनुगरीयसे वृक्षोपादिकर्त्री ॥ अनंतदेव जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत् तत्परं यत् ॥ ३७
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानं ॥ वेतासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं वि
श्वमनंत रूप ॥ ३८ ॥ वायुर्यमोऽग्निर्वसुताः शशांकाः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमो नमस्त

स्तुतुमशक्यं न श्रुत्वापि न मनसा ॥ ३९ ॥ नमः पुरस्तादयं पृथक् स्तनमोक्तं सर्वत एव स
र्वत्र नंतवीर्यामितविक्रमसं सर्वसमाशोक्षितोसि सर्वः ॥ ४० ॥ सखेति मत्पापसंतय उक्तं दे
व आदेषादयं देव इति ॥ अज्ञानतामहिमानंत वेदं मया प्रमादात् प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥ यच्चावद
सार्थमसत्कृतोसि विहारशाय्यासनलोलनेषु ॥ एकोऽथ वाप्यच्युततत्समं कृतं तत्कामयत्वा मद
मप्रमेयं ॥ ४२ ॥ पितासिलोकस्य परावरस्य त्वमास्य प्रजं शृंगरीयात् ॥ न त्वत्समाऽस्त्यत्यधि
कांकुतोऽन्योलोकत्रयेऽप्यतिमघनाव ॥ ४३ ॥ तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादयेत्वा मद

[illegible]

द्वारूपं धारमीदृशमेदं ॥ अपेत श्रीः पीतमना नूनस्त्वतदेव रूपमिदं पश्य ॥ ४१ ॥ संजय उवाच ॥
इत्यर्जुनं वा सुदेवस्तथात्कास्वकं रूपं दर्शयामास तदा ॥ आश्वासयामास वसीतमेनं तत्वाप
नः सोम्य वपुर्महात्मा ॥ ४२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सोम्येज नार्दन ॥ इदानीमस्मि सं
दृष्टस्त्वेतां वृद्धिं गता ॥ ४३ ॥ श्रीः न गवां उवाच ॥ सुदर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ॥ देवाश्च
सत्पश्यन्ति त्वं दर्शय कं क्षिण ॥ ४४ ॥ नाहं वै दर्शयामास न दानेन च ज्ञया ॥ शक्यं वा विधाप्युद
ष्टवानसि मां यथा ॥ ४५ ॥ तत्प्राप्तं न न्यथा शक्यं ह्यहमेवं विधाप्युर्जना ॥ ज्ञातुं प्रष्टुं च तत्त्वं न प्रवेष्टुं च

रंतप ॥ ४६ ॥ मत्कर्म कृत्वा त्वरमो मम कृताः संगवर्जिताः ॥ निर्वैराः सर्वस्वेषु यः समामेति पांडव ॥ ४७ ॥
इति श्रीः न गवां जीता रूप निष्कृष्टं हृदि द्या यो योग शास्त्रे श्रीः कृष्णार्जुन संवाद विष्णु
ना पदार्थनामैकादश अध्यायः ॥ अर्जुन उवाच ॥ एवं सतत युक्ता ये सत्तास्त्वां पर्युपासते ॥ ये चाप्य
ह्यरमयन्ते तेषां कथं योगवित्तमाः ॥ ४८ ॥ श्रीः न गवां उवाच ॥ मणवेऽप्यमनो ये मां नित्यं युक्ता उपा
सते ॥ श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ता तमा मताः ॥ ४९ ॥ ये तु ह्यरमन्ति तेषां मयि कं पर्युपासते ॥ सर्वत्र
गमयितुं च कृत्स्नं च लं क्वचं ॥ ५० ॥ संन्यस्य मां विद्ययां सर्वत्र समं बुद्ध्याः ॥ तेषां पुनंति मां मेव स

वस्तुतस्तेरताः॥४॥ क्लेशोपिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां॥ अत्यक्तादिगतिर्दुःखं देहवद्विरवाप्य
ते॥५॥ ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः॥ अनन्यैव योगेन मां ध्यायन्ते उपासते॥६॥ तेषां
महं समुच्यते ह्यसंसारसागरात्॥ तवामि न चिरात्पार्थ मया वेदितचेतसां॥७॥ मय्येव मन आधत्स्व
त्वमपि बुद्धिं निवेशया॥ निवसिष्यसि मये वशस्तु कर्ध्वं न संशयः॥८॥ अथ वित्तं समाधातुं शक्नो
षि मयि स्थिरं॥ अस्यासंयोगेन ततो मामिच्छां मुं धनं जय॥९॥ अस्यास्य समर्थो सि मत्कर्मपरमा
सव॥ मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिं मदास्यासि॥१०॥ अथैतदप्यत्राक्तोसि कर्तुं मद्योगमास्थितः

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यत्तात्पर्यवान्॥११॥ श्रेयो हि ज्ञानमस्यासंज्ञानाद्यानं विनिष्पद्यते॥ ध्यान
ात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छातिरनंतरं॥१२॥ अद्वेषा सर्वत्र तानां मैत्रः करुणा एव च॥ निर्ममो निरहंका
रः समता स्वसुखाक्षमी॥१३॥ संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्यमस्म
क्तः समेष्वियः॥१४॥ यस्मान्नो द्विजते लोको लोका नो द्विजते च यः॥ दृष्टीर्दृष्टयोर्द्वैर्गुणोक्तो यः स च मे
प्रियः॥१५॥ अनपेक्षः सुविहङ्ग उदासीनो गर्वव्ययः॥ सर्वारंभपरित्यागी सक्तिमानयः समेष्वि
यां॥१६॥ यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति॥ सुखाश्रुतपरित्यागी सक्तिमानयः समेष्वि

यः॥१७॥ समाश्रितोचमित्रेवतथामानापमानयोः॥ श्रुतोहसुखडास्यसुसमासंगविवर्जितः॥
१८॥ तुलनिदास्ततिमोनासंतुष्टोयेनकेनवित॥ अनिकतः स्थिरमतिर्लक्ष्मिमान्मेपित्योनरः॥१९॥
एतत्तुषर्माहृतमिदंयथोक्तंपर्युपासते॥ अहधनामत्परमासक्तोस्तेतीवमेपियाः॥ २०॥ इति
श्रीगवजीतास्तपनिषमुब्रह्मविद्यायांयोगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सक्तियोगोना
महादशोऽध्यायः॥ अर्जुन उवाच॥ पशुतिंशुरुषंयैवकुरुंक्षेत्रज्ञमेवच॥ एतद्वदितुमिच्छामि॥
ज्ञानंक्षेत्रंचक्षेत्रवः॥१॥ श्रीनगवानुवाच॥ इदंक्षेत्रकोतेयक्षेत्रमित्यसिधीयते॥ एतद्योविति॥

तंषाक्षाक्षेत्रज्ञमितितद्विदः॥२॥ क्षेत्रज्ञंवापिमांविद्वि सर्वक्षेत्रेषुसारतः॥ क्षेत्रज्ञंक्षेत्रयोर्ज्ञानंय
तज्ञानंमत्तंमम॥३॥ तत्क्षेत्रंयच्चयाहक्यधिकारितश्चयत्सवद्योयत्प्रावश्चतत्समासेनमे
ष्टाणु॥४॥ कृषिनिर्वज्रधर्मांतंष्टेदोसिर्विविधैःपृथक्॥ ब्रह्मसूत्रपदंश्रवदुमद्विर्विनिश्चितैः॥५॥
॥ महात्तत्तान्यदंकारेबुद्धिरव्यक्तमेवच॥ इंद्रियाणिदशैकंचपंचचंद्रियगोचराः॥६॥ इवाक्षयः
खंडाखंडसंघातश्चतनाधृतिः॥ एतत्क्षेत्रंसमासेनसविकारमुदाहृतं॥७॥ अमानित्वनिदंसित्व
महिंसाकातिराज्जवं॥ आचार्यापासनंशौचंस्थैर्यमात्मविनियहः॥८॥ इन्द्रियार्थेषुवैराग्य

प्रकृतिजात्रगुणान्काराणामुणसंगोऽस्य सदस्यो निजमसु ॥ २२ ॥ उपपन्नमन्तावसतीति ता
 महेस्वरान्परमात्मेति वापुःकोदेहेस्मिन्पुरुषः परः ॥ २३ ॥ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणान्
 ह सर्वथा वर्तमानोऽपि न सत्त्वो निजायते ॥ २४ ॥ ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना
 अनेसारयेन योगेन कर्मयोगेन वा परे ॥ २५ ॥ अनेनैवमजानन् प्रकृत्या न्यस्य उपासते तेषां
 वातितरं त्येवमृष्यं प्रकृतिपरायणा ॥ २६ ॥ यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्याद्वरजंगमं ॥ क्षेत्रक्षेत्र
 जसंयोगात्तद्विद्विन्नरतर्षित ॥ २७ ॥ समं सर्वेषु सत्तेषु तिष्ठं परमेस्वरं विनश्यत्स्वविनश्यतं

यः पश्यति स पश्यति ॥ २८ ॥ समं पश्यन्निर्द्वि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरं न हिनस्तेनात्मना तान्ते
 त्याति परां गतिं ॥ २९ ॥ प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः यः पश्यति तथात्मानमकर्तृ
 त्वं स पश्यति ॥ ३० ॥ यदा स तदृष्ट्वा त्वावमेकस्थमनुपश्यति तत एव विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा
 ३१ ॥ अनादित्वा त्रिगुणत्वात्परमात्मायमव्ययः शरीरस्थोऽपि कौतयेन करोति न लिप्यते ॥ ३२ ॥
 यथा सर्वगतं सौदाम्नादाकाशं नोपलिप्यते सर्वत्रातस्थितो देहे तथात्मानोपलिप्यते ॥ ३३ ॥
 यथा प्रकाशयत्येकां सत्त्वं लोकमिमं रविः क्षेत्रक्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति सारत ॥ ३४ ॥

केतुंक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरंज्ञानचक्षुषा ॥ स्तुतपुक्तिमोक्षं च ये विदुर्याति ते परं ॥ ३५ ॥ इति श्री
 गवजीतासुपनिष सु ६ ह्यविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवा ६ ॥ के ॥ के ॥ क्षतिर्द ॥ यो
 गोनामत्रयोदशधा यः ॥ श्रीस गवानुवाच ॥ परं त्वयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमं यज्ञा
 त्वा मुनयः सर्वेषां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ॥ सर्गेऽपि नो
 पजायते पलयेन व्यथंति च ॥ २ ॥ मम यो निर्मद दुःखतस्मिन् गर्तं दधाम्यहं ॥ संलवः सर्वतः
 नांततो लवति सारतः ॥ ३ ॥ सर्वयोनिषु को त्वेयमूर्तयः संलवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्यो निरहं वी

जयदाः पिता ॥ ४ ॥ सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृति संलवाः ॥ निवर्धंति महाबाहो देहदेहि न मय्ययं
 ॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयं ॥ सुखसंगेन वक्ष्याति ज्ञानसंगेन वानय ॥ ६ ॥ रजो रगा
 त्मकं विद्विष्टं सा संगसमुद्भवं ॥ तद्विवक्ष्याति को त्वेय कर्मसंगेन देहि न ॥ ७ ॥ तमस्तु ज्ञानजं विद्विमा
 ह नं सर्वदेहि न ॥ प्रमाद्यलस्य निजसिस्तं निवक्ष्याति सारतः ॥ ८ ॥ सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि
 सारतः ॥ ज्ञानयावत्पुनरावृत्तमावृत्तं संजयत्युत ॥ ९ ॥ रजस्तमश्च निस्त्य सत्त्वं संलवति सारतः ॥ रजः
 सत्त्वं तमश्चैव तमं सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥ सर्वद्वारेषु देहस्मिन् प्रकाश उपजायते ॥ ज्ञानं यदा तदा

विद्याद्विद्वद्वंसत्वमित्युत ॥ ११ ॥ लोताः पृथ्विरारंभाः कर्मणामजमाः स्पृहाः ॥ प्रजस्यतानि जायंते विद्व
द्वेतरतर्षता ॥ १२ ॥ अपकावोऽपृथ्विश्च प्रमादो मोह एव च ॥ तमस्य तानि जायंते विद्वद्व कुरुनेद
न ॥ १३ ॥ यदा सत्त्वपृथ्वे तु पलयं याति देहस्ततः तदोक्तमविद्यास्योक्तानमलान् व्यतिपद्यते ॥ १४ ॥ रज
सि पलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ॥ तथा प्लीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥ कर्मणाः सुकृत
स्यान्नाः सात्त्विकं निर्मलं फलं ॥ रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसाः फलं ॥ १६ ॥ सत्त्वात्संजायते ज्ञ
नं रजसो लोभ एव च ॥ प्रमादो मोहौ तमसो रवतो ज्ञानमेव च ॥ १७ ॥ ऊर्ध्वगच्छंति सत्त्वस्थामधो

तिष्ठंति राजसाः ॥ जघनगुणवृत्तिस्था अधोगच्छंति तामसाः ॥ १८ ॥ नाद्यं गुणोऽस्य कर्तारं यदाऽप्यन
पश्यति ॥ गुणोऽस्य परं वेति मज्ञावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥ गुणानेतानतीत्यत्रीनुदेहो देहसमुद्भवा
न ॥ जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तो मृतमश्नुते ॥ २० ॥ अर्जुन उवाच ॥ कौर्लिंगैस्त्रीनृगुणानेतानतीता
तिष्ठन्ताः ॥ किमाचारः कथं वेतांस्त्रीनृगुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥ श्रीस गवांनुवाच ॥ प्रकाशं च पृथ
क्त्रिवमोहमेव च पांडव ॥ न द्वेष्टि तं पृथक् तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥ २२ ॥ उदासीनवदासीनो गु
णैर्यनिविचाल्यते ॥ गुणावर्तत इत्येवं यो वतिष्ठति नंगते ॥ २३ ॥ समजः खसुरवः स्वस्थः सम

लोषात्रमकांचनः तुलपियापियोक्षीरस्तलनिंदात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥ मानापमानयोस्तलस्तल
मित्रारिपक्षयोः ॥ सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥ मां वयो व्यसिचारेण नक्तियोगेन
सेवते ॥ स गुणान्न समतीत्येतां ब्रह्मस्तथाय कल्पते ॥ २६ ॥ ब्रह्मणोदपतिश्चाहममृतस्यावयस्य
च ॥ आश्रितस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥ इति श्री गङ्गा जीता सप्त निःशब्द
विद्यायोगो गङ्गा स्तोत्रे श्री कृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रय विभागयोगो नाम दुर्द्धोऽध्यायः ॥
श्रीत गङ्गा नमः ॥ ऊर्ध्वमूलमधः शारवमन्वत्यं पाञ्जरवयं ॥ छंदोऽस्य स्य पाणिनियसंवेदस

वेदवित ॥ २८ ॥ अधश्चोर्ध्वं पृथुतास्तस्य शारवायुणपट्टद्विविधप्रवालाः ॥ अधश्चमूलान्यनुसंतत
निकर्मानुबंधनिमज्जलोके ॥ २९ ॥ नरूपमसौ हतधोपलस्यते नो तो न च दिर्नचसंप्रतिष्ठा
अवत्यमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥ ३० ॥ अतः पदं तत्परिमार्जितं यस्मिन् ग
ताननिवर्तितं तूय ॥ तमेव वाद्यं पुरुषं पश्येत् यतः पृथिः पृथुता उराणी ॥ ३१ ॥ निर्माणमोहाजि
तसंगदोषा अध्यात्मविद्याविनिवृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छंत्यमहापदम
वयंततः ॥ ३२ ॥ न तज्ज्ञास्यते स्तुत्येन शशांको न पावकाः ॥ यज्जाननिवर्तते तच्चामपरमं मम ॥ ३३ ॥

ममेवांशो जललोके जीवत्ततः सनातनः ॥ मनःषष्ठानिंदियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥ शरीरं
यदवाप्नोति यच्च पुत्नामतीश्वरः ॥ गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधानि वाश्रयात् ॥ ८ ॥ श्रोत्रं च
क्षाः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥ अधिष्टाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥ उत्क्रामतं स्थितं
वापि संजानं वा गुणधितं ॥ विमूढा नूनं पश्यंति पश्यंति ज्ञानवक्त्रकाषः ॥ १० ॥ यतंतो योगिनश्च
न पश्यंत्यात्मन्यवस्थितं ॥ यतंतो पृथक्तात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसाः ॥ ११ ॥ यदादित्यगतं तेजो ज
गन्नासयतोऽखिलं ॥ यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विधिमात्मकं ॥ १२ ॥ गामावित्रपवत्तानि धार

याम्यहमोजसा ॥ दुष्प्रज्ञातिवौषधीः सर्वाः सोमोऽस्तत्वारसात्मकाः ॥ १३ ॥ अहं वै ज्ञानरोत्तवापाणि
नांदहमाश्रिताः ॥ प्राणपानसमायुक्ताः पचाम्यन्नं च त्रिविधं ॥ १४ ॥ सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो मा
तां स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च वैदेहश्च सर्वरहमेव वैद्यो वेदात्तकृदेदविदेव चाहं ॥ १५ ॥ द्वाविमौ पुरु
षौ लोके हरश्च कुरु एव च ॥ हरः सर्वाणि तूतानि कर्तुं तस्या हर उच्यते ॥ १६ ॥ उत्तमः पुरुषस्त्व
न्यः परमात्मैत्युदाहृतः ॥ यो लोकत्रयमाविश्य विलस्यत्यर्द्धश्वरः ॥ १७ ॥ यस्मात्कुरुमतीतो ह
मकुरादपि चोत्तमः ॥ स सर्वविघ्नजतिमां सर्वसाधनसारतः ॥ १८ ॥ इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं

मयानघः एतद्बुद्धाबुद्धिमानस्यात्कृतकृत्यश्च नारतः ॥ १० ॥ इति श्रीनारद गवजीतासूत्रे निषसुष ह
विद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे उक्तं तमयोगनाम पंचदशोऽध्यायः ॥ श्रीनारद उवाच
॥ अस्य सत्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तपश्चार्कवः ॥ १ ॥ अ
हिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनं ॥ दया श्रुतेषु लोलुपं मार्दवं कीरचापलं ॥ २ ॥ तेजः क्षम
गृहीतिः शौचमजो हानातिमानि तावन्ति संपदं देवीमलिजातस्य नारतः ॥ ३ ॥ दंष्ट्रो दर्पो सिमानश्च
क्रोधो पाशेष्यमेव च ॥ अज्ञानं वासिजातस्य पार्थ संपदमासुरी ॥ ४ ॥ देवी संपद्विमोक्षाय निवंधाय

सुरीमता माशुचः संपदं देवीमलिजातोसि पांडव ॥ ५ ॥ ह्यस्तुत सर्गलोके स्मिन् देवश्चासुर एव च
देवो विस्तरदाः प्रोक्तश्चासुरं पार्थ मे श्रुतः ॥ ६ ॥ षट्तिं च निष्टतिं च जनानां विदुरासुराः ॥ न शोचं
नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्यमपतिष्ठं ते जगदाकरनीश्वरं ॥ अपरस्परं संसृतां
किमन्यत्कामदेवकं ॥ ८ ॥ एतां दृष्टिं मवष्टस्य नष्टात्मानोत्सुहयः ॥ पतवन्त्युय कर्माणां कृत्याय
जगतो हिताः ॥ ९ ॥ काममाश्रित्य जह्रं दंसमानमदाविता ॥ मोहाहृहीत्वा सद्वाहान् स्ववर्ततेषु
चिद्वताः ॥ १० ॥ चिंतामपरिमेयां च प्रलयंतां तामपाश्रिताः ॥ कामोपसोगपरमात्तावदिति नि

श्रिताः॥१॥आशापाशाशतैर्वद्धाः कामकोधपरायणाः॥इहंते कामसोगार्थमन्यायेनार्थसंवया
न॥१२॥इदमघमया लघुमिदं पाशे मग्नं रथं॥इदमस्मादमपि मे स विषयतिष्ठ नर्द्धनं॥१३॥असौ म
यादतः शत्रुर्हनिष्ये चापराधनं॥इहं स्वरोहमहं सोगा सिद्धो हं बलवान् सुखी॥१४॥आद्योऽसि ज
नवानस्मि को नोऽस्ति सदृशो मया॥यद्येह स्यामिमो दिष्येऽप्यज्ञानविमोहिताः॥१५॥अनेकवि
तवित्तातामोहजालसमावृताः॥पसक्ताः कामसोगेषु पतन्ति नरकेश्वराः॥१६॥आत्मसंसारवितास्त
श्चाधनमानमदाविताः॥यजन्ते नाम यज्ञैस्ते दंसेनाविधिपूर्वकं॥१७॥अहंकारं बलं दर्पं कामं को

बंधसंश्रिताः॥मामात्मपरदेहेषु पद्विषंतोऽप्यस्तयकाः॥१८॥तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराध
मान्॥क्षिपाम्यजस्रमश्वसानासुरीधेवयोनिषु॥१९॥आसुरं यो निमापन्नमूढाजन्मनिजन्म
निमामप्राप्यैव को ते यततो यांत्यधमां गतिं॥२०॥त्रिविधं नरकस्य दंष्ट्रारं नाशनमात्मनः॥का
माः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादतत्र यं त्यजेत्॥२१॥एतैर्विमुक्ताः को ते यतमो ह्यैस्त्विर्नरः॥आ
चरत्यात्मनः श्रयस्ततो याति परां गतिं॥२२॥याः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः॥न स
सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिं॥२३॥तस्माच्छास्त्रमाणं ते कार्याकार्यवस्थितौ॥ज्ञात्वा

शास्त्रविक्रान्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ इति श्री स ग व नीता रूप निष सुव द्वा विद्या यां यो
ग शास्त्रे श्री कृष्णार्जुन संवादे देव सुर संग तियो गो नाम षोडश अध्यायः ॥ अर्जुन उवाच ॥ य
शास्त्रविधिमुत्सृज्य जज्ञे श्रद्धया विता ॥ तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्वमाहोरजस्तमाः ॥ १ ॥ श्री
स ग व उवाच ॥ त्रिविधा सवति श्रद्धा देहिनां सा सत्तावजा ॥ सात्विकी राजसी चैव तामसा चैतितां
शृणु ॥ २ ॥ सत्त्वानुरूपा सर्वस्पृहा नवति नारता ॥ श्रद्धामयोयं पुरुषो यो यश्च द्वांस एव सः ॥
३ ॥ यजते सात्विका देवा रयश्चरद्वांसि राजसा ॥ धेता नृत्तत गणां श्राने यजते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

॥ अशास्त्रविक्षिप्तं धोरंतं तप्यंते ये तपो जनाः ॥ दंष्ट्रा हंकार संयुक्ताः काम राग वला विताः ॥ ५ ॥ क
रीयतः शरीरस्यं तूत गाम मधेत सः ॥ मां चैवातः शरीरस्यं तान् विद्या सुर निश्चयात् ॥ ६ ॥ आह
रस्त्वयि सर्वस्य त्रिविधा सवति प्रियः ॥ यज्ञस्तपस्तप्तादानं तेषां ते दमिमं शृणु ॥ ७ ॥ आद्यः स
त्ववला राग्य सुख प्राप्ति विवर्धनाः ॥ रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्विका प्रियाः ॥ ८ ॥ क
द्वस्तलवणात्पुष्पतीक्ष्णाः कृद्वा विदाहि नः ॥ आहारा राजस्येष्टाः उद्वेगाः कामयपदाः ॥ ९ ॥ य
तया मंगतर संश्रुति पर्युषितं वयतः ॥ उच्छिष्टमपि चामेषां नोजनं तामसा प्रियं ॥ १० ॥ अफला कांक्षि

निर्यज्ञो विधिदृष्टो य इत्येतत् । यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्विकः ॥ ११ ॥ अलिसंभ्रायतु फलं
दंसार्थमपि चैव यतः ॥ इत्येतत्तरतश्च तं यज्ञं विद्धि राजसं ॥ १२ ॥ विधिहीनं रसृष्टान्नं त्रहीनं
दक्षिणं । अथाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवविजय रुपाङ्ग प्रजने शोचमार्जवं ॥
सर्वार्थमहिंसा वशारं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुषंगकरं वाक्यं सत्यं प्रियदितं च यतः । स्वाध्यायात्
सनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥ मनः प्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ॥ सावसंख्यविरित्येत
तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥ अथ यापर्यातं तपस्तत्रिविधं नरैः । अफलाकौक्षितिर्युक्तैः साति

कं परिचक्षते ॥ १७ ॥ सत्कारमानसलार्थं तपो दंसेन चैव यतः ॥ कियते तदिदं प्रोक्तं राजसंवल
मध्वं ॥ १८ ॥ मूढया देहात्मनो यत पाडया कियते तपः । परस्पोत्सादनार्थं यातनामसमुदाह
तं ॥ १९ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीपतेऽनुपकारिणे । देशकाले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं ॥
२० ॥ यत्तु पक्षपाकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः । दीयते च परिक्षिप्तं तद्वाजसमुदाहृतं ॥ २१ ॥
अदेशकाले यद्दानं पात्रे च दीयते । असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतं ॥ २२ ॥ उत त्सादि
ति निर्द्देशावक्ष्यणस्त्रिविधं स्मृतं । बाह्याणां स्तेनवेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥ तस्माद्दे

दत्तुदाहृत्ययज्ञदानतपाः क्रियाः ॥ पर्वतत्रे विधनोक्ताः सततं वल्लवादिनां ॥ २४ ॥ तदित्यनसि सं
 धयफलं यज्ञतपाः क्रियाः ॥ दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षितानि ॥ २५ ॥ सन्नावेसा
 धुसावेव सदित्येतत्पुज्यते ॥ पशुसकर्मणि तथा सद्यः पार्थयुज्यते ॥ २६ ॥ यज्ञे तपसि दाने च
 स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्मचैव तदर्थं यं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥ अथ यज्ञात्तदन्तं तपस्तप
 कृतं च यत् ॥ असदित्युच्यते पार्थ न च तत्तत्पुनोद्ब्रू ॥ २८ ॥ इति श्री भगवद्गीतासूप निषत्क
 लविद्यारण्यो ग शास्त्रे श्री कृष्णार्जुनसंवादे त्रिगुण विभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

र्जुन उवाच ॥ संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुं ॥ त्यागस्य ब्रह्म षीकेश षष्ठ्यं केचिन्निस्तदने
 १ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ काम्यानां कर्माणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं प्राज्ञ
 स्यागं विवक्षाणां ॥ २ ॥ त्याज्यं दोषवदित्येकं कर्म प्राज्ञमनीषिणः ॥ यज्ञदानतपाः कर्मन त्याज्य
 मिति वापरे ॥ ३ ॥ निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागो रतः स तमः ॥ त्यागो हि सुखव्याघ्रविविधाः संपत्की
 र्त्तितः ॥ ४ ॥ यज्ञदानतपाः कर्मन त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥ यज्ञोदानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणां ॥ ५ ॥
 एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ॥ कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमं ॥ ६ ॥ नित्य

तस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥ मोहात्तस्य परित्यागस्तपसाः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥ उग्रमित्येव य
त्कर्मकायकोशसत्यात्मजेत ॥ सकृत्पाराजसंन्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म
नियतं क्रियते तु न ॥ संगत्यक्ता फलं चैव सत्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥ न ह्येष कुशलं कर्म कुशले
नानुषङ्गते ॥ त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी चिन्तनसंशयः ॥ १० ॥ न हि देहस्य ताशक्तं तत्कर्मणोऽप्यश
यतः ॥ यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलं तु
वत्सत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥ यंचेतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ॥ सांख्ये कृतान्ते

शोक्तानि सिद्ध्यै सर्वकर्मणः ॥ १३ ॥ अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधं ॥ विविधाश्च पृथक् कष्टाद
वं वैवाच्यं पंचमं ॥ १४ ॥ शरीरवाङ्मनोसिद्धिरकर्मपारसते नरः ॥ न्यायं वा विपरीतं वापंचैतत्तस्य हेत
वः ॥ १५ ॥ तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्यत्यकृतबुद्धितान् स यश्च प्रतिष्ठमतिः ॥ १६ ॥
यस्य नाहंकृतोत्साहो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ॥ हतापियश्मद्वोका न हन्ति न निवध्यते ॥ १७ ॥ ज्ञा
नं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मबोद्धना ॥ करणं कर्मकर्ता त्रिविधाः कर्मसंग्रहाः ॥ १८ ॥ ज्ञानं कर्म च
कर्ता च त्रिविधवगुणोत्तमः ॥ शोच्यते गुणसंख्यानं यथा वक्नुता न्यपि ॥ १९ ॥ सर्वस्वतस्तु यै न के

रावमव्ययमीक्षते। अविरक्तं विरक्तेषु तज्ज्ञानं विद्विषात्किं ॥ २० ॥ पृथक्तेन तु यज्ज्ञानं नाना रावान्
पृथग्विधान्। वेत्ति सर्वेषु तत्तेषु तज्ज्ञानं विद्विराजसं ॥ २१ ॥ यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमदैतुके
अतत्त्वार्थवदलं च तत्तामसमुदाहृतं ॥ २२ ॥ नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतं ॥ अफलपशुना क
र्मयत्तत्सात्विकमुच्यते ॥ २३ ॥ यत्तु कामेषु नाकर्मसाहंकारेण वा पुनः ॥ कियते वज्रलाया संतदा
जसमुदाहृतं ॥ २४ ॥ अनुबंधं कृत्यं हिंसा मनवेक्ष्य च पौरुषं ॥ मोहादारस्य ते कर्म तत्तामसमुदाहृतं
२५ ॥ मुक्तसंगेन हंवादीक्षुत्साहसमवितः ॥ सिद्धसिद्धौ निर्विकारः कर्ता सात्विक उच्यते ॥ २६ ॥

रागी कर्मफलपशुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ॥ हर्षशोकावितः कर्तारजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥ अ
युक्तः पाकृतः सच्चः शब्देनैकतिलो लसः ॥ विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥ बुद्धेर्लदंष्ट्र
तश्चेव गुणतस्त्रिविधं शृणु ॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्तेन धनं जय ॥ २९ ॥ पृथग्विचिनिष्ठं च का
र्यकार्यसथासथे ॥ बंधमोहं च यावेति बुद्धिः सा पार्थ सात्विकी ॥ ३० ॥ यथा धर्ममधर्मचकार्य
वा कार्यमेव च ॥ अथ यावत्तज्ज्ञानातिबुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥ अधर्मधर्ममितिया मन्यते तमसा
वृताः सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥ हृत्पायया धारयते मनः प्राणोऽपि यकि

ति

याः योगेनावृत्तिवारिण्याधृतिः सापार्थसात्विकी ॥३३॥ यथातु धर्मकामार्थान्धृत्वाधारयते ज्ञे
 नापसंगेन फलाकांक्षीधृतिः सापार्थराजसा ॥३४॥ यथास्त्वनं सयं शोकं विषादं मदमेव च न वि
 मुंचिर्धर्मधाधृतिः सापार्थतामसी ॥३५॥ सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे सरतर्षसा ॥ अस्यासाधमते यत्र
 दुःखं तातं च निगच्छति ॥३६॥ यत्र दये विषमिव परिणामे मृतोपमं ॥ तत्करुणं सात्विकं योक्तुमात्मबु
 धिः प्रसादजं ॥३७॥ विषयं धिय संयोगाद्यत दये मृतोपमं ॥ परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसंस्पृतं ॥
 ३८॥ यदा येवानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ॥ निजालस्य प्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतं ॥३९॥

५७

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ॥ सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेतिः स्यान्निर्गुणैः ॥४०॥ ब्राह्म
 णकृत्रियविशं श्रद्धाणां च परंतप ॥ कर्मणि प्रविशोक्ता निस्वभावस्तवैर्गुणैः ॥४१॥ ज्ञानोदमस्तप
 शोचं कृतिराक्रीवमेव च ॥ ज्ञानं विज्ञानमास्तिकं ब्रह्मकर्मस्वभावजं ॥४२॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दाहं
 बुद्धिर्वाप्यपलायनं ॥ दानमीश्वरसावश्रद्धात्रं कर्मस्वभावजं ॥४३॥ कृषिगोरक्षवाणिज्यवैश्या
 कर्मस्वभावजं ॥ परिवर्त्यात्मकं कर्म मूढस्यापि स्वभावजं ॥४४॥ स्वस्वकर्मण्यतिरताः संसिद्धिं लः
 रते नराः ॥ स्वकर्मनिरताः सिद्धिं यथाविंदति तच्छृणु ॥४५॥ यताः पृथग्विस्तृतानां येन सर्वमिदं ततं ॥

स्वकर्मणा तमस्य च सिद्धिं विंदति मानवः ॥ ४६ ॥ श्रेयाश्च स्वधर्मा विगुणाः परधर्मा त्वनुष्ठिताश्च स्वत्ता
वनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किं त्विषं ॥ ४७ ॥ सहजं कर्म कोत्तेय सदापि मपि न त्यजेत् ॥ सदा रंसादिदोष
णधूमेनाग्निरिवाहृतः ॥ ४८ ॥ असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ॥ नैकं कर्म सिद्धिं परमां संन
येनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं प्राप्नोत्यथावस्तथाप्नोति निबोधमे ॥ समासेनैव कोत्तेय निष्ठा ज्ञानस्य
यापरा ॥ ५० ॥ बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्वात्मानं नियम्य च ॥ शष्पादींश्चिष्यं स्तुत्या रागाद्वेषात्तु द
स्य च ॥ ५१ ॥ विविक्तसेवी लब्ध्वा शीयत वाक्कायमानसः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

५३ ॥ अहंकारं वलंदर्पं कामं क्रोधं परिग्रहं ॥ विषयनिर्ममः शान्तो ब्रह्मसत्याय कल्पते ॥ ५३ ॥
ब्रह्मसत्ताः प्रसन्नात्मानो च तिनकांक्षति ॥ समाः सर्वेषु सत्तेषु मद्भक्तिं लसते परां ॥ ५४ ॥ लब्ध्वा
मामन्ति जानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंतरं ॥ ५५ ॥ सर्वकर्म
एवपि सदा कुर्वीणो मत्पराः प्रय ॥ मत्पसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययं ॥ ५६ ॥ चेतसा सर्वक
र्माणि मपि संन्यस्य मत्पराः ॥ बुद्ध्या गमुपाश्रित्य मविताः सततं सव ॥ ५७ ॥ भविताः सर्वज्ञाणि
मत्पसादा त्रिष्यसि ॥ अथ वेत्स्य महंकारा न्प्रोष्यसि विनंक्षसि ॥ ५८ ॥ यदहंकारमाश्रित्य

नयात्स्यइतिमन्यसेमिथेषव्यवसायस्तेपश्रुतित्वांनियोदयति॥५९॥स्वसायनेनकोतेयनिवधाः
स्वनकर्मणा॥कर्तुंनेहसियन्मोहात्करिष्यस्ववशोपितव॥६०॥ईश्वरःसर्वज्ञतानांरुद्रेशर्जुनति
ष्ठति॥सामयवसर्वज्ञतानित्यंनारुद्रानिमायया॥६१॥तमेवशराणांगच्छसर्वसाधनसारत॥तत्पसा
दात्यशंशान्तिंस्थानंवाष्पसिवाश्वनं॥६२॥इतितेजानमारयातंगुह्याशुह्यतरंगमया॥विमृशेपतदश
षण्यथेच्छतितथाकुरु॥६३॥सर्वगुह्यतमंस्तयाःशृणुमेपरमंवच॥इष्टोसिमेष्टमतिस्तोवद्व्या
मितेदितं॥६४॥मननासवमस्तौमथागीमांनमस्तु॥मामेवैषसिसत्यंतेऽतिज्ञानेषियोसिमे

६५॥सर्ववर्मीयपरित्यज्यममेकंशराणांवृत्त॥अहंत्वांसर्वपापेभ्योमोक्षयिष्यामिमाश्रुवाः॥६६॥इ
दंतेनातपस्कायनासकायकदाचन॥नवाशुश्रूषवेवाचंनवमांयोस्तस्यति॥६७॥यद्रूपंरमंगुह्य
मस्तकेष्वलिधस्यति॥दंतंतिमपिपरांछत्वामामेवैषत्यंशयं॥६८॥भवतस्मान्मगुणेषुकश्चि
न्मेपियक्तम॥सवितानचमेतस्मादन्यःपियतरालुवि॥६९॥अथोच्यतेचयद्रमंभर्षंसंवादमाव
यो॥ज्ञानयज्ञेनतेनाहमिष्टःस्यामितिमेमति॥७०॥अद्वावाननस्यश्रुशृणुपादपियोनरः॥
सापिसुक्ताश्चलाहोकांन्याश्रुयात्पुण्यकर्मणां॥७१॥कश्चिदेतच्छतंपार्थत्यैकाग्रैणचेतसा॥क

११०
६

चिदज्ञानसंमोहापनष्टस्तथनंतय ॥ ११ ॥ अर्चुन उवाच नष्टो मोहाः स्मृतिर्ध्वत्वात्पसादा नमयाच्युत
स्थितोऽस्मि गतसंदेहाः करिष्ये वचनं तवा ॥ १२ ॥ संजय उवाच ॥ इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च म
हात्मनः संवादमिममश्रोय मधुतं रोमहर्षणं ॥ १३ ॥ व्यासपसादा कृतवानेतद्ब्रह्म महं परं योमं धो
गेश्वरात्कृत्वा तादाकथयता स्वयं ॥ १४ ॥ राजन संस्मृत्य संसृत्य संवादमिममधुतं केशवार्जुन
याः पुण्यं कृष्णमिदमुक्तामुक्ता ॥ १५ ॥ तच्च संस्मृत्य संसृत्य रूपमधुतं हरेः किमप्यमेमहा न
राजन कृष्णमिदमुक्ता मुक्ता ॥ १६ ॥ यत्र यो गेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीविलयास्तति

६१